ԱԲԻԼ ՔՀՆՅ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

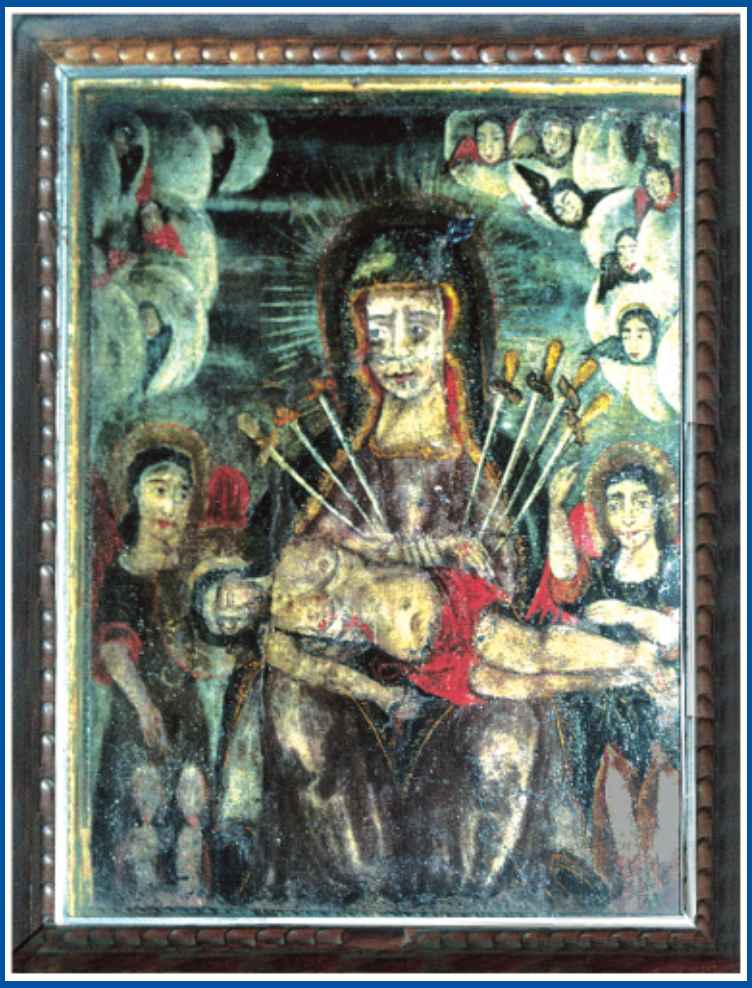

ԳԻՄՐԻԻ «ԵՕԹ ՎԷՐՔ»Ը

ԱԲԷԼ ՔՀՆՅ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ԳԻՄՐԻԻ «ԵՕԹ ՎԷՐՔ»-Ը

(ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՆԱՅ ՎԵՐԱՓՈԽՄԱՆ ՏՕՆԻՆ ԱՌԹԻՒ)

Պէյրութ
2006

Սոյն հատորը կը հրատարակուի
ի յիշատակ
Ողբ. Նուպար Քէչէճեանի

մեկենասութեամբը
իր սիրասուն տիկնոջ՝ Արշալոյսի
եւ դուստրերուն՝ Լենայի եւ Տիանայի

Յիշատակն արդարոյն՝ օրհնութեամբ եղիցի

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ներածութիւն՝ 5
Սրբապատկերը 7
Առաջին վէրք՝ Մարգարէացումը 11
Երկրորդ վէրք՝ Հայրենազրկութիւնը 13
Երրորդ վէրք՝ Կորուստը 17
Չորրորդ վէրք՝ Խաչելութիւնը 21
Հինգերորդ վէրք՝ Մահը 45
Վեցերորդ վէրք՝ Ցաւատանջը 51
Եօթներորդ վէրք՝ Թաղումը 57

ՆԿԱՐՆԵՐ

Աւետում 4
Երեւանի Մաշտոցի Անուան Մատենադարան, 2877, ԺԲ դ.

Ս. Ծնունդ 10
Ուոլթերս Պատկերասրահ, 539, 208բ, մանրանկարիչ Թորոս Ռոսլին, 1262 թ.

Ընծայում 12
Փարիզի Ազգային Գրադարան, Bibliothèque Nationale de France (Paris) Ms. arm. 18, 11բ. մանրանկարիչ Մինաս, 1456 թ.

Փախուստ դէպի Եգիպտոս 15
Երեւանի Մաշտոցի անուան Մատենադարան, 6319, 3ա. ԺԳ-ԺԴ դդ.

Վերջին Ընթրիք 16
Երեւանի Մաշտոցի Անուան Մատենադարան, 316, 11ա ԺԳ-ԺԴ. դդ.

Յիսուս Գեթսեմանիի Պարտէզին մէջ 20
Գալիֆորնիոյ համալսարանի (Լոս Անճելըս) գրադարան, 160ա ԺԴ դ.

Մատնութիւն 43
Երեւանի Մաշտոցի Անուան Մատենադարան, 7651, 11բ, ԺԳ դ.

Խաչելութիւն 44
Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան Մատենադարան, ms. 135, 254բ, Մարտիրոս Խիզանցի Գանձարան, 1575 թ.

Խաչէն իջեցում 50
Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան Մատենադարան, թիւ 1973, 258բ, մանրանկարիչ Սարգիս Պիծակ

Խաչելութիւն եւ Թաղում 56
Երեւանի Մաշտոցի Անուան Մատենադարան, թիւ 66, 1336, Սարգիս Պիծակ

ԱՒԵՏՈՒՄ

ԳԻՄՐԻԻ «ԵՕԹ ՎԷՐՔ»-Ը

(ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԱՅ ՎԵՐԱՓՈԽՄԱՆ ՏՕՆԻՆ ԱՌԹԻԻ)

«Անկանիմք առաջի քոյ, սուրբ ասպուածածին, եւ աղաչեմք զանարատ զկոյսդ. բարեխօսեա վասն անձանց մերոց, եւ աղաչեա զմիածին որդիդ փրկել զմեզ ի փորձութենէ եւ յամենայն վտանգից մերոց»:

(Ժամագիրք)

«Եւ արդ ո՞ր բան բաղդատելով՝ զանհամեմատ քո մեծութիւնդ լիցի կարող գերահռչակել. արարչին մայր, անհասին ծնող, անբաւին գրկարան, ամենակալին յանձնանձիչ, փառազարդողին զգեցուցիչ, վերօրհնելոյն գրգիչ»:

(Ս. Գր. Նարեկացի)

Այսօր, Հայաստանեայց Առաքելական Ս. Եկեղեցին կը տօնախմբէ Ս. Մարիամ Աստուածածնի կեանքը յիշատակող տօներէն ամենէն յատկանշականը, որ կը կոչուի Վերափոխում. այսինքն՝ Ս. Աստուածածնի երկինք համբառնալը, երկրաւորէ յաւիտենական կեանքի փոխադրուիլը:

Ի դէպ, «երկինք»ն այստեղ վայր մը չի խորհրդանշեր, որքան կը վկայէ Աստուծոյ մօտ կամ փրկուած ըլլալու փաստի մասին:

Ան, որ Նախախնամութեան տնօրինումով պիտի դառնար «Տաճար Հոգւոյն Սրբոյ» եւ «Սափոր ոսկի», գիտէր Աստուած իր կուսութեանը մէջ ընդունիլ կարենալու համար, սուրբ եւ անմեղ պէտք է ըլլար իր ծնունդէն մինչեւ իր ննջումը: Այս իմաստով, Եկեղեցին չի խօսիր Մարիամ Աստուածածնի «մահուան», որքան «ննջման» մասին, քանզի ան Աստուծոյ յատուկ միջամտութեամբ, աղամական մեղքէ զերծ մնացած ըլլալով, մեղքի, ապա

ուրեմն՝ մահուան դառնութիւնը պիտի չճաչակէր։ Ան երկրաւոր կեանքին համար ընդամէնը պիտի ննջէր, հուսկ՝ իր ծիծաղախիտ աչքերը բանալու համար յաւիտենական կապոյտին։

Աստուածամօր պարագային, վերափոխումը կ՚ընդգրկէ իր հոգեւոր եւ մարմնաւոր ամբողջութիւնը, իբրեւ տրամաբանական հետեւանք աստուածապարգեւ իր մաքնաւոր չնորհուածութեան եւ անմեղութեան։

Հայաստանեայց Եկեղեցին, նկատի ունենալով Ս. Կոյսին մարդկային, հոգեւոր եւ բարոյական բացառիկ արժէքները, ծիսական իր տօնակարգին մէջ հաստատած է Ս. Աստուածածնին նուիրուած այլ տօներ եւս, միշտ անդրադառնալու համար աստուածային չնորհներով առլցուն կատարեալ կնոջ, որպէսզի Աստուածամօր բարոյական բարձր մտատիպարով դաստիարակէ իր հաւատացեալները։

Վերափոխումէն բացի, Աստուածամօր նուիրուած տօները հետեւեալներն են.

ա) Մարիամի ծնունդը Յովակիմէն ու Աննայէն,

բ) Մարիամի տաճարին ընծայումը,

գ) Հրեշտակի կողմէն Աւետումի տօնը,

դ) Աստուածամօր կրած գօտիի գիւտին տօնը, ինչպէս նաեւ՝

ե) Աստուածամօր տուփին գիւտը, որուն մէջ գտնուած է անոր անձնական լաչակը՝ գլխաչորը։

Ահաւասիկ, այսօրուան Վերափոխման տաղաւարին հետ, հինգ տօներ եւս, որոնք բոլորն ալ կու գան ապացուցանելու, թէ որքան տիրական դէմք մըն է Աստուածամայրը եկեղեցւոյ կեանքին, եւ նոյնքան կարեւոր ներկայութիւն մը՝ Աստուծոյ Փրկագործութեան խորհուրդին մէջ։

Արդարեւ, այս փոքրիկ ներածութենէն ետք, այսօրուան իմ ծրագիրս, այնքան Աստուածամօր երկինք վերափոխուելու դրուագի մասին խօսիլը չէ, որքան նիւթ ունենալ իր նշանաւոր եօթ վէրքերու պատմութիւնը, խորհրդածութիւններս կեդրոնացնելով Աստուածամօր մէկ նշանաւոր սրբապատկերին վրայ, որ «Եօթ վէրք» կը կոչուի։

Սրբապատկերը

Հայերէն լեզուին մէջ «վէրք» եւ «ցաւ» հասկացութիւնները հոմանիշ բառեր են. այնպէս որ «վէրք» բացատրութիւնը «ցաւ»-ի իմաստով պէտք է ըմբռնել՝ ինչպէս, օրինակ, մեր ժողովուրդը կը սիրէ ըսել. «վէրքերս չա՛տ են», որ նոյնպէս կրնայ «ցաւերս կամ դարդերս չատ են» նշանակել, եւն.։

Աստուածամօր սրբապատկերը, որուն մասին վերը ակնարկեցի, կը գտնուի Հայաստանի Գիւմրի քաղաքի Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ աջակողմեան մատուռին մէջ։ Ան չատ աւելի հին է քան մուգ քարերով 1837-ին կառուցուած եկեղեցին, որ կը գտնուի Գիւմրիի գլխաւոր հրապարակին վրայ, 7 Դեկտեմբեր 1988-ի երկրաշարժէն կործանած Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ հանդիպակաց կողմը։

Սրբապատկերը յատուկ նուիրականութիւն մը չնորհած է զինք իր խնկաբոյր պատերուն մէջ գրկող եկեղեցիին, որուն համար ալ վերջինս օծուած է Մարիամ Աստուածածնի սրբակրօն անունով։

Աստուածամայրը, որուն ծունկերուն վրայ հանգչած է Քիսուսի գլխահակ ու անչնչացած մարմինը, նկարին կեդրոնական դիրքը կը գրաւէ։ Անոր աջ եւ ձախ կողմերը կարմրաւուն թեւերով երկու օժանդակ հրեշտակներ կեցած են, որոնց պիչ նայուածքը կատարուած ահաւոր

դէպքին անիմանալի ու անըմբռնելի մեծութիւնը կը հաղորդէ։ Ճաճանչ մը կը փայլի Աստուածամօր լուրթ կապոյտ ու ոսկեծոպ քօղով ծածկուած գլխուն չուրջ։ Տխուր երկինք մը ուրուագծող ամպերու մէջէն սերովբէներու եւ քերովբէներու թեւածող հոյլ մը՝ հայեացքն ամբողջապէս երկինքէն երկիր, մահացած Աստուածորդւոյն եւ իր մօր վրայ սեւեռած է. ամէնքը ահեղ ողբերգութիւնը կը գուժեն։

Սրբանկարը ամենեւին չունի կիլիկեան դպրոցի մեծերուն՝ Թորոս Ռոսլինի կամ Սարգիս Պիծակի մը նկարչական արուեստին թռիչքը. ընդհակառակը մխամիտ արուեստ եւ համապարփակ պարզութիւն մը չեչտուած է հոն. ու կարծէք, ճիշդ այդ անսեթեւեթ ոճն է որ երբեմն առաւել եւս կը խօսի մարդոց ջերմեռանդ սրտերուն։

Որքա՜ն թախիծ եւ տխրութիւն կայ Աստուածամօր դէմքին վրայ. իսկական ցաւատանջ մօր մը կերպարը, որուն ցաւն ու տխրութիւնը սահմանափակուած չի մնար իր իսկ անձին կամ միայն մօր մը իր խաչեցեալ Որդւոյն հետ ունեցած յարաբերութեան մէջ, այլ, արդարեւ, ան կ՝առնչուի ընդհանրապէս համամարդկային ցաւին ու տառապանքին, տուայտանքին ու տանջանքին հետ։

Այսուհանդերձ, որքան ալ սրբանկարին բուն բովանդակութիւնը կու գայ ցաւատանջ մօր մը կերպարը ուրուագծել հաւատացեալի աչքերուն, միւս կողմէն, սակայն, նկարիչ–արուեստագէտ, դժբախտաբար, անծանօթ հեղինակը, տառապանքին մէջ կը բացայայտէ կրօնական խոր ճշմարտութիւն մը, յաւիտենական խաղաղութիւն մը, հոգեւոր անասելի անդորրութիւն մը, եւ Աստուածամօր նայուածքին մէջ՝ անհունը յոյսին ու զօրութիւնը յաղթանակող կեանքին։

Յոյսը աւի՛չն է կեանքին։ Կրօնքին երեք հիմնական առաքինութիւնները՝ Հաւատք, Յոյս եւ Սէր, սերտօրէն առնչուած են իրարու, եւ կարելի չէ մին միւսէն անջատել։ Բազմաթիւ գիւմրեցի հաւատացեալներ, որոնք ամէն օր ազգային աւանդոյթներով հարուստ իրենց քաղաքի Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ այդ նուիրական մատուռը կը փութան, իրենց սրտաբուխ աղօթքին, ուխտին, մոմավառութեան, ջերմեռանդ փափաքներուն եւ անձկայրեաց իղձերուն հետ, իրենց առօրեայ հեւքի ու կեանքի դաժան կոհակներէն յուզուած հէք հոգիին մխիթարութիւնը կը գտնեն ցաւատանջ Աստուածամօր խաղաղ եւ յուսաժպիտ նայուածքին մէջ։

Հետաքրքրական է, որ գիւմրեցիք, Ս. Աստուածածնին զուգահեռ, գուցէ եւ չատ աւելի՝ «Եօթ վէրք» անունով կը կոչեն իրենց մուգ, բայց օրհնընկալ եկեղեցին, վանդի Աստուածամայրը, որ ներկայացուած է վերոյիշեալ սրբապատկերին վրայ, իր սրտին մէջ խոցուած եօթը սուրեր կը կրէ։ Խորհրդանշական եօթ վէրքեր, որոնք Աստուածածինը ստացած է իր որդւոյն եւ մեր Փրկչին՝ Յիսուս Քրիստոսի փրկագործ կեանքի ընթացքին։

Ներհայեցողաբար առաջնորդուինք այդ եօթ կարեւոր հանգրուաններով։

Ս. ԾՆՈՒՆԴ

Առաջին վէրք՝ Մարգարէացումը

Խորհրդաւոր պայմաններու մէջ ծնած է իր որդին։ Կատարուածը՝ իրողութիւն մըն է մարդկային մտքի սահմաններէն գերազանցապէս վեր։ Ս. Կոյսէն ծնածը՝ մանուկ Յիսուսն է, մարդու եւ Աստուծոյ Որդին, մարդու Փրկիչը եւ ինքը՝ Աստուած ճչմարիտ։ Դէպքը, այս պարագային անչո՛ւշտ հրաշքը, որքան ալ անըմբռնելի ըլլար նոյնիսկ Մարիամ Աստուածածնին համար, մխեւնոյն է, ան, ինչպէս ամէն մայր, երջանիկ է իր նորածին մանկիկով. եւ դեռ քառասուն օրական, ըստ հրէից սովորութեան, ան տաճար կը տանի իր նորածինը՝ ընծայելու համար Աստուծոյ։ Ճիշդ հոս է որ Մարիամի համար ծանր մարգարէացում մը կը կատարուի Սիմէօն ծերունիի կողմէ։

«Այս մանուկը Իսրայէլի ժողովուրդէն շատերու անկումին եւ շատերու փրկութեան պատճառ պիտի ըլլայ։ Անիկա նաեւ հակառակութեան նշան պիտի ըլլայ եւ շատերու սիրտերուն խորհուրդները պիտի յայտնէ։ Գալով քեզի՛, [Մարիա՛մ], քու ալ սիրտդ սուր մը պիտի անցնի» (Ղուկ. Բ, 34–35)։

Ա՛յո, Յիսուսի անձին եւ Փրկիչ լինելու իրողութեան վրայ շատ տարակարծութիւններ պիտի ըլլան։ Ջկնորսութենէ եւ քանի մը այլ պաշտօններէ Քրիստոսի աշակերտելու կոչուած համեստ մարդիկ եւ փխրուն կիներու փոքրիկ հոյլ մը միայն իրեն պիտի հաւատայ։ Ոմանք անտարբեր պիտի մնան, մինչդեռ ուրիշներ պիտի ատեն զինք՝ մինչեւ Գողգոթա, մինչեւ խաչելութիւն։ Մխեւնոյն է, Մարիամ պիտի դառնայ մայրը բոլոր հաւատացեալներու, անոնց, որոնք ի սէր Քրիստոսի յանձնառու եղան հալածանքի, տառապանքի ու մարտիրոսական մահուան։

ԸՆԾԱՅՈՒՄ

Երկրորդ վէրք՝ Հայրենազրկութիւնը

Աստուածամօր եօթ ցաւերու երկրորդ խորհուրդը՝ դէպի Եգիպտոս փախուստն է (Մատ. Բ, 13–14)։ Հերովդէս կ՚ուզէ սպաննել տալ մանուկ Յիսուսը։ Սակայն, Տիրոջ հրեշտակը կանխաւ կը զգուշացնէ Սուրբ Ընտանիքը անյապաղ հեռանալու Բեթղեհեմէն, կեանքի ապահովութիւն փնտռելու համար Եգիպտոսի սահմաններուն մէջ։ Հերովդէս, որ իր հիւանդագին կասկածամտութեան եւ չարութեան մէջ հակուած էր անմարդկայնութեան յոռեգոյն ձեւերուն դիմելու, կը հրամայէ կոտորել տալ Բեթղեհեմի եւ չրջակայից մէջ ապրող մինչեւ երկու տարիքը լրացնող բոլոր մանուկները։

Որքան ալ մեզի անբացատրելի, այո՛, նոյնիսկ անարդար թուի հրեշտակին արարքը, որ միայն մանուկ Յիսուսը կը փութայ փրկել, մինչ սեւ ճակատագրին կը թողու Բեթղեհէմի մանուկներուն անմեղ մնացորդացը, այսուամենայնիւ, Հին Ուխտին տուած հաւաստիացումին ուղղութեամբ, պէտք է ճշմարտանար Երեմիայի մարգարէացումը, թէ՝ «Գոյժ մը լսուեցաւ Ռամայի մէջ, ողբ, հեծեծանք եւ լացուկոծ դառնագին. Ռաքէլ իր զաւակներուն համար կու լար եւ մխիթարուիլ չէր ուզեր, քանի այլեւս անոնք չկային» (Եր 31.15։2.23)։

Կրօնքի ընկալման մէջ յաճախ տրամաբանականը չէ հիմնական ազդակը, այլ հաւատքը։ Ըմբռնելէ աւելի՝ հաւատալ ու համակ վստահիլ է պէտք հոգեւոր ճշմարտութիւններու, որոնց համագումարը տուեալ կրօնքին խորհուրդը կը կազմէ։ Կրօնքին մէջէն վերցուր խորհուրդը, իսկոյն ան կը դադրի կրօնք ըլլալէ ու կը դառնայ ընդամէնը գիտութիւն մը Աստուծոյ մասին։ Կրօնք մը, որ խորհրդազուրկ է, չի՛ կրնար նաեւ աղօթք ունենալ, երկխօսութիւնը

հոն կը վերածուի ապարդիւն մենախօսութեան։ «Խոր-հուրդ խորին անհաս եւ անսկիզբ»-ը, որմէ կը գոյաւորուի ու կ'իմաստաւորուի ամէն չնչաւոր եւ անչունչ գոյ, գե-րազանցապէս կը հանդիսանայ կրօնքին էութիւնը, որուն հանդէպ պէտք է հաւատալ, սիրել եւ յուսալ «Ամբողջ սրտով, ամբողջ հոգիով եւ ամբողջ մտքով» (Մատ ԻԳ, 37)։

Ս. Ընտանիքը պանդուխտ է։ Անոր ապագան անո-րոշ է Եգիպտոսի օտարութեան մէջ։ Կեանքի ծանր հան-գրուան մը վիճակուած է անոր – թէկուզ ոչ երկարատեւ ժամանակահատուածի մը համար – դառնալու հայրենա-զուրկ, նոյնանալու համար այն բիւրաւոր մարդոց դառն ճակատագրին հետ, որոնք զանազան դրդապատճառներով ենթարկուած են անցեալին, ու որքա՜ն մեծ չափերով նաեւ ներկայ ժամանակներու մէջ պանդխտութեան խօլ յոր-ձանքներուն կը դատապարտուին, քաղաքական կամ տնտե-սական ապաստանարան փնտռելով բարգաւաճ երկիրներու մարդաշատ քաղաքներու ժխոռոտ մայթերուն վրայ։

Պանդխտութեան կրակոտ չապիկը որքան յաճախ հագնելու բռնադատուած եղած են հայ ժողովուրդի թըչ-ւառ զաւակները՝ մնալով հեռու հայրենի բնաչխարհէն, ծննդավայրէն ու հարազատներու սիրասուն շրջանակէն։ Օտարութեան եւ պանդխտութեան նուիրուած մեր երգերը՝ «Կռունկ»-ը, «Մինթեռնակ»-ը, «Պանդխտի ողբ»-ը եւ բա-զում ուրիշներ, կը հանդիսանան այս կարօտաբաղձ հոգե-բանութեան ամենախորունկ եւ յուզական դրսեւորում-ները։

Ահաւասիկ, նաեւ այս առնչութեամբ, Աստուածա-մայրը անձնապէս ճաշակելով պանդխտութեան դառնու-թիւնը, դարձած է միաժամանակ բոլոր հաւատացեալ պանդուխտներուն մայրը։ Բոլոր այն քրիստոնեաները, ո-

րոնք ակամայ պանդխտուԹեան եւ հայրենազրկուԹեան ճամբան բռնած են, Աստուածամօր բարեխօսուԹեանը դիմելով վերագտած են իրենց հոգեւոր եւ մնայուն հայրենիքը։

ՓԱԽՈՒՍՏ ԴԷՊԻ ԵԳԻՊՏՈՍ

ՎԵՐՋԻՆ ԸՆԹՐԻՔ

Ս. Ընտանիքին Եգիպտոսի մէջ կեցուԹեան չրջանը *երկար տեւած ըլլալու չէ։ Սոյնը իր արտայայտուԹիւնը կը գտնէ վերադառնալու մասին Յովսէփին տրուած հրեշտակի յանձնարարուԹեան մէջ. «Ա՛ռ մանուկն ու անոր մայրը եւ վերադարձիր Իսրայէլի երկիրը, որովհետեւ մանուկը սպաննել ուզողները մեռան» (Մատ. Բ, 20–21)։ Արդարեւ, Յիսուս տակաւին մանուկ մըն էր, երբ Յովսէփ եւ Մարիամ Իսրայէլ վերադարձան Հերովդէսի մահուընէ անմիջապէս ետք։*

Աստուածորդիին *պէտք չէ որ երկար չրջադայէր օտար երկինքներու տակ։ ՀայրենազրկուԹեան կամ խորհըրդանչականօրէն «Դրախտ կորուսեալ»-ին պէտք է փոխարինէր մարդկուԹեան հոգեւոր հայրենիքին մէջ Փրկչի ներկայուԹեան բացայայտումը, որ Ղուկաս Աւետարանիչ կու գայ ամբողջացնել միջադէպով մը՝ Յիսուսի կորսուելու եւ, ի վերջոյ, Երուսաղէմի տաճարին մէջ յայտնուելու փաստով։ Ահաւասիկ, պատանի Յիսուսի կորսուելու այս դրուագը (Ղուկ. Բ, 41–52) կը հանդիսանայ բովանդակուԹիւնը Աստուածամօր երրորդ ցաւին։*

Երուսաղէմ *կը ներկայանայ ազգի մը հոգեւոր-մշակուԹային բարձրագոյն սեւեռակէտը։ Այս քաղաքը Յիսուսի ուխտագնացուԹեան նպատակն է դեռ չատ պատանի տարիքին. քաղաք՝ ուրկէ Տիրոջ Աւետարանը աշխարհաքարոզ պիտի տարածուի համայն մարդկուԹեան։*

Ըստ հրէական օրէնքին (Ելից ԻԳ, 14–17), հարկ էր որ իւրաքանչիւր այր մարդ տարին երեք անգամ ուխտի երթար դէպի Երուսաղէմի տաճարը։ Յիսուս ԹեւակոխածՀ էր տասներկու տարիքը։ Հրեաներու քով պատանի մը այս տարիքին կը սկսէր պատրաստուիլ յաջորդ տարուան,

տասներեք տարեկանին, որ կրօնական չափահասութեան տարիքն էր, երբ ան իրաւասու կը դառնար մաս կազմելու հրեայ համայնքի կրօնական կեանքին։

Ուխտագնացութեան ճանապարհին, ուխտաւորներու ահագին ժխոռին մէջ Յիսուս յանկարծ կ՚անհետանայ։ Յովսէփ եւ Մարիամ հոգեկան խուճապի կը մատնուին՝ կանգնած ըլլալով իրենց պատանին կորսնցուցած ըլլալու իրողութեան առջեւ։ Ինչպիսի՛ մղձաւանջ։ Տարակոյսի ծանր զգացում մը համակած է Աստուածամօր սիրտը։ Ինչպէ՞ս գտնել պատանին, որ խորքին մէջ անօգնական է. իցի՛ւ թէ ան ունենար ֆիզիքական ոյժը փորձանքներու դէմ ինքզինք պաշտպանելու։ Բիւրաւոր ուխտաւորներու ամբոխին մէջ նուազ չէ նաեւ գողերու եւ ստահակներու թիւը, որ դարանակալած իր տակր որսը կը փնտռէ։

Երուսաղէմի ուխտի ճամբան երկար է, բայց այս առթիւ կարճ է Յիսուսի համբերութիւնը, որ կը մղէ զինք չուտափոյթ հասնելու Աստուածոյ Տաճարը՝ հոգեւոր-բարոյական մարդուն գերագոյն ուխտավայրը, հոն յայտարարելու համար՝ «Հօրս տան մէջ կը գտնուիմ» (Ղուկ. Բ, 49)։

Այսուհետեւ, Աստուած «Տապանակ Ուխտի»-ին մէջ փակուած, աներեւոյթ խորհուրդ մը չէ, այլ Ան Յիսուսի անձին մէջ ճչմարտապէս մարմնացած եւ մարդացած իրականութիւն է, որ եկած է իր մնայուն ու անընդմիջելի ներկայութիւնը, միաժամանակ՝ իր փրկարար եւ կենսատու առաքելութիւնը հաստատելու ժամանակի ու տարածքի, աշխարհի ու պատմութեան, մարդկային ընկերութեան մէջ, ինչպէս նաեւ անհատ մարդոց միջեւ։ Որդին Աստուածոյ եկած է յաւիտենապէս թագաւորելու իր հաւատացեալներու սիրտերուն մէջ։

Ժամերն ու վայրկեաններըը յաւիտենութիւններ կը թուին Աստուածամօր խանդակաթ սիրոյն առջեւ, որ իր կորսնցուցածը՝ որդին կը փնտռէ։ Տիեզերքի մը պէս անհուն է ուրախութիւնը եւ արեւներուն պէս ջերմ են մօր մը զեղուն զգացումները, երբ սէրն իր ամբողջ պատասխանը կը գտնէ որդիին մէջ, որ փրկուած է։ Պատանի Յիսուս, կանգնած տաճարին մէջ, կ՚ուսուցանէ օրէնքի ուսուցիչներուն։

Յաւատանջ Աստուածամօր կերպարը կու գայ դրոշմըւիլ որդեկորոյս բոլոր մայրերու սրտերուն վրայ, հոն սպիացած կը մնայ սքանչելի Տիրամօր երրորդ ցաւին խորհուրդը, քանզի անոր ալ չէնայուեցաւ կրելու այն դժուարակիր խաչը, որ կեանքի դժխեմ պատահարներ կը վիճակեն չատերու։ Ծանր տուայտանքը, որ իր ամենաբարձր ինքնագերազանցումի կորուստին առթիւ մօր մը սիրտը սուր ցաւերով կը ճմլէ, որքան ալ ըլլայ անճկագին ու վչտակոծ, ի վերջոյ, ամոքելի կը դառնայ այդ թշուառ մայրերուն մէջ տառապող Աստուածամօր յուսադրիչ եւ քաղցրահայեաց նայուածքին ներքոյ։

ՅԻՍՈՒՍ ԳԵԹՍԵՄԱՆԻԻ ՊԱՐՏԷԶԻՆ ՄԷՋ

Յիսուսի խաչելութիւնը փրկագործութեան պատմութեան մէջ կը ներկայանայ իբրեւ անխուսափելի, նոյնիսկ հրամայական անհրաժեշտութիւն մը, բայց միւս կողմանէ կ՚ուրուագծէ մարդկային խոր ողբերգութիւն մը։ Աւետարանիչներու այս մասին հաղորդած տեղեկութիւններուն մէջ ամենավաւերականը պարզութիւնն է։ Աստուածորդին կը ձերբակալուի, կը դատապարտուի, կը ճաղկուի եւ, ի վերջոյ, կը խաչուի հասարակ յանցագործի մը պէս։ Եթէ նկատի չառնենք իր անմեղութիւնը, ան ոչինչով կը տարբերի իր աջ եւ ձախ կողմերը նմանապէս խաչուող երկու աւազակներէն։ Իբրեւ պարզ մահկանացու մը, սովորական մարդ մը, աչխարհի աչքին նուաստացած, կախուած է խաչէն՝ վերոյիչեալ երկու յանցագործներուն հետ։ Զգայացունց ոչինչ կայ այնտեղ. նոյնիսկ դժուար է ըսել, որ Յիսուսի աջ եւ ձախ կողմերը գտնուող այդ աւազակներուն ներկայութիւնը կ՚ուզէ տարբերութի՞ւն մը չեչտել, թէ, ընդհակառակը, ընդգծել համանմանութիւն մը, էական հաւասարութիւն մը երեք խաչուողներուն միջեւ, որոնք դառն եւ միեւնոյն ճակատագիրը կը կիսեն։ Գերբնական ոչինչ կը կատարուի հոն։ Ընդհուպ, անասելի անտարբերութեամբ, իր աստուածային ստորոգելիներուն եւ կարողութիւններուն անհամապատասխան, կրաւորական կեցուածքով եւ կարծէք վերին աստիճանի ալ անճրկած ըլլալու փաստով, Յիսուս միանգամայն անպատասխան կը թողու խաչին վրայ հրաչք գործելու չատերուն պահանջը՝ իր քովը խաչուող չարագործին, զինք չարչրկողներուն, ծաղրողներուն, օրէնքի ուսուցիչներուն ու աւագ քահանաներուն. «Եթէ Աստուծոյ Որդի ես՝ դուն քեզ ազատէ եւ վար իջիր խաչէն ... թող հիմա խաչէն վար իջնէ, որպէս-

զի հաւատանք իրեն» (Մատ. ԻԷ, 39, 42)։

Աստուծոյ անհամեմատելի հզօրութիւնն ու մեծութիւնն ալ արդէն կը կայանար այն անճառելի խոնարհութեան մէջ, որ Յիսուսի առաքելութեան մեկնակէտը կը կազմէ։ Աստուծոյ ծրագիրը մարդը փրկելն էր եւ ոչ թէ զայն կործանելը։ Մեծագոյն պարգեւը, որ Աստուած չնորհած էր մարդուն՝ կամքի ազատութիւնն էր. որեւէ միջամտութիւն պիտի ըլլար այս ազատութեան ուղղակի կաշկանդումը, աստուածանման մարդուն կամ մարդ արժէքին, այլ խօսքով՝ արարչութեան թագին ու պսակին խորտակումը։ Աւելորդ ու անհեթեթ պիտի դառնար ամէն ինչ, նոյնիսկ՝ Յիսուսի մարդեղութիւնը եւ փրկագործելու ամբողջ ճիգը։

Բայց, վերստին առնչուելով երեք խաչուողներու վերոյիշեալ հարցին, հիմնական տարբերութիւն մը պէտք է դիտել հոն. բոլոր միւս յանցապարտները, ինչպէս նաեւ Գողգոթայի պատմութեամբ նշանաւոր դարձած այդ երկու աւազակները ակամայ մահացան, մինչդեռ Յիսուս մահացաւ կամաւոր եւ ամբողջական գիտակցութեամբ՝ Հօր կամքը իրագործելու եւ փրկագործութեան Խորհուրդը հաստատելու բոլորանուէր յանձնառութեամբ։

Գեթսեմանիի պարտէզին մէջ աղերսը առ Հայր, վախն ու քիրտը ոչ անպայման սեփական տկարութեան, այլ կամեցողութեան արտայայտութիւն է։

Ի վերջոյ, թէ՛ դատավարութիւնը եւ թէ խաչելութիւնը իբրեւ բիրտ հետեւանքը տրուած մահավճիռին, միանգամայն հիմնուած են արուեստակեալ կեղծիքներու վրայ։ Ջորս Աւետարանիչներն ալ այս մասին կը վկայեն[1]

---

1 Յիսուսի ձերբակալութեան եւ դատավարութեան պատմութիւնը տե՛ս, Մատ. ԻԶ, Մարկ. ԺԴ, Ղուկ. ԻԲ, Յովհ. ԺԸ։

վաւերական պարզութեամբ, առանց զգայացունց պատկերներու կամ հրաշագործութեանց նկարագրութիւններու։

Ջերբակալութենէն անմիջապէս ետք, Յիսուս կալանաւորի մը նման կը տարուի տարուան քահանայապետ Կայիափայի աներոջ՝ Հաննայի[2] մօտ։ Հաննա քահանայապետութեան պաշտօնը վարած էր 6–15 թուականներուն։ Հռովմի կառավարիչին կողմէ պաշտօնազուրկ ըլլալէ ետքն ալ ան կը շարունակէր ըլլալ հեղինակաւոր դէմք մը Հրէից բարձրագոյն Ատեանին մէջ։

Արդարեւ, Հրէից մօտ սովորութիւն չէր գիշեր ատեն դատական գործողութեամբ զբաղիլ։ Հաննայի տան մէջ դատավարութեան մը նախաճաշակը վայելելու գոհունակութիւնը ունենալ կը փնտռէին Յիսուսի թշնամիները։ Զոհը կատարեալ էր։ Բիրտ ուժը իր սին յաղթանակը պիտի պաշտէր գիշերուան մութին մէջ։

Յիսուս ինքնապաշտպանութեան համար մասնաւոր ջանք մը չի թափեր։ Ան իր հասցէին ուղղուած մեղադրանքները կ՚ունայնացնէ խոհական լռութեամբ։ Հաննայի այն հարցումին, թէ ի՞նչ է իր ուսուցումը՝ կը պատասխանէ իրականութեան մերկացնող զօրութեամբ, պատռե-

---

2 Տե՛ս, Յովհ. ԺԸ, 14, համատես Աւետարանիչներ (Մատթէոս, Մարկոս եւ Ղուկաս), Յիսուսի դատավարութեան պատմութեան մէջ չեն յիշատակեր Հաննայի վերաբերող տեղեկութիւնները։ Այս մասին Յովհաննէս Աւետարանիչի հաղորդած տուեալները եզակի են։

Ղուկաս, անդրադառնալով Յովհաննէս Մկրտիչի քարոզութեան, կը հաղորդէ (Ղուկ. Գ, 2), թէ «Հաննա եւ Կայիափա այդ ժամանակուան քահանայապետերն էին»։ Օրէնքին համաձայն՝ երկու քահանայապետեր միաժամանակ չէին կրնար ըլլալ։ Հաննա քահանայապետ գահընկէց եղած էր Ք. Ե. 15 թուին եւ իրեն յաջորդած էր իր փեսան Կայիափա, որ պաշտօնավարեց մինչեւ 36 թուականը։ Սակայն Հաննա տակաւին մեծ ազդեցութիւն ունէր եւ յաճախ կը յիշատակուի նաեւ «Գործք Առաքելոց»-ին մէջ։

լով քօղը իր անձին դէմ նիւթուած բանսարկութեան. «Ես հրապարակաւ խօսեցայ բոլորին, ամէն ատեն ուսուցանեցի ժողովարաններու եւ տաճարին մէջ, ուր բոլոր հրեաները կը հաւաքուէին. գաղտնի ոչինչ խօսած եմ։ Ինչո՞ւ կը հարցնես ինծի, հարցուր անոնց՝ որոնք լսեցին թէ ի՛նչ ըսի իրենց. ահա անոնք գիտեն թէ ինչ խօսած եմ» (Յովհ. ԺԸ, 20–21)։

Հակառակ իր անօգնական վիճակին եւ լքուածութեան, նամանաւանդ սպառնացող անմիջական վտանգին, Յիսուսի անվեհերութիւնն ու կորովը, ինքնավստահութիւնն ու դէմքին վրայ ցոլացող ճշմարտութեան ուժականութիւնը անխորտակելի է։ Զօրեղէն վախնալու եւ անոր առջեւ ստորնանալու կամ քծնելու փոխարէն, հզօրի ուժին ենթարկուած զոհին քաջութիւնը՝ բռնաւորն յաճախ ա՛լ աւելի կը զայրացնէ. ուստի, ընկճելու համար իր զոհը, ան ուղղակի ֆիզիքական ուժ գործադրելու միջոցին կը դիմէ, որն արդարեւ զինք առաւել եւս կը նուաստացնէ, մերկացնելով հզօրութեան ետին թաքնուած իր բուն տկարութիւնը։ Եւ ահա, ապտակը ուժգին չ'ուչանար Տիրոջ երեսին. «Այդպէ՞ս կը պատասխանես քահանայապետին» (Յովհ. ԺԸ, 22), *կը սպառնայ սպասաւորներէն մին, քահանայապետին առջեւ իր նախանձայուզութիւնը գերագնահատած ըլլալու մասնաւոր փութկոտութեամբ։*

«Եթէ սխալ բան մը խօսեցայ՝ ցոյց տուր սխալը. իսկ եթէ չիտակ է ըսածս՝ ինչո՞ւ կը զարնես ինծի» (Յովհ. ԺԸ, 23), *կ'առարկէ Յիսուս անայլայլ, խաղաղութեան իր կրանիտեայ ոգիին գերագանց կեցուածքով եւ ճշմարտութեան կատարումին յանձնառու այնպիսի՛ խորքէ մը, որուն հոգեւոր աղբիւրը ստոյգ այլ ակունքէ կը բխի։*

Հաննա, որ իր անձին մէջ ժամանակի գոռոզ մտա-

ւորականը կը մարմնաւորէ, այլեւս պատրաստ չէ իր սուղ ժամանակը վատնելու տարապայման հարցով մը. ան խոկոյն կը տնօրինէ առ որ անկ է, ուղարկելով մոլեգնած ամբոխն ու իր զոհը կայիափայի տունը։ Իսկ կայիափա այն մութ անճնաւորութիւնն էր, որ անդրադառնալով Յիսուսին, հրեայ ղեկավարներուն յառաջագոյն խորհուրդ տուած էր թէ՝ «Աւելի լաւ է որ մէկ հոգի մեռնի ժողովուրդին համար» (Յովհ. ԺԸ, 14)։

Ահաւասիկ, երբ մահավճիռն արդէն կանխամտածուած էր, դատավարութիւնը լրիւ պիտի որ ըլլար ճեւ բանի մը, դէպքերու ընթացքը հասցնելու համար իր նպատակին՝ խաչելութեան փաստին մէջ։

Յիսուս այդ ահաւոր գիշերը կ'անցընէ կայիափայի ապարանքին անհիւրընկալ մէկ անկիւնը, բանտանման նկուղի մը մէջ, քահանայապետին հրամաններուն ենթակայ Ատեանի սպասաւորներու խիստ հսկողութեան ներքոյ։ Անոնք քալ գիտէին թէ ո՞վ է կալանաւորը, որ այժմ կապուած աչքերով, կապանքներու մէջ զգետնուած է իրենց ոտքերուն առջեւ։

Յիսուսի Մեսիա ըլլալու հարցը խռոված է ամբողջ Երուսաղէմը։ Բայց ո՞ւր է հիմա անոր հրաշագործ զօրութիւնը. ան որ կը յոխորտար քանի մը սերունդներու կողմէ կերտուած Սողոմոնի հսկայական տաճարը քանդել եւ զայն երեք օրէն վերստին կառուցանել։ Ինչպիսի՛ մեծախօսիկութիւն, երբ փաստօրէն ան ի վիճակի չէ անգամ ողբալ իր սեփական ողորմելիութեան վրայ։

Մարդ արարածի բնութեան մէջ քստմնելի տգեղութիւնը ոչ մէկ տեղ այնքան ուղղակի կը բացայայտուի, չեչտակիօրէն այնքան ակնառու կը դառնայ, որքան տակարացած զօրեղին կամ, այս պարագային, նսեմացած սուր-

բին դէմ, որուն ուժը կամ սրբութիւնը ան երբեմն ակա-մայ ստիպուած էր ընդունիլ։ Նման առիթներով վեհանձ-նութեան դէպքերը խիստ սակաւ են։ Սովորաբար, քինա-խընդրութեան եւ վրիժառութեան զգացումն է որ կը ժայթքի չարութեան թունալից ստինքէն։ Հիմա մարդկու-թենէ պարպուածներուն ժամն է՝ «Խաւարի իշխանութեան ժամը» (Ղուկ. ԻԲ, 53)։

«Գիտցի՛ր, ո՞վ է քեզի զարնողը» (Ղուկ. ԻԲ, 64), ծածկելով Յիսուսի դէմքը, իրենց ճիւաղային քրքիջով կը ծաղրէին պահակ կեցած Աստեանի սպասաւորները. «Եւ ուրիշ շատ մը հայհոյալից խօսքերով կը նախատէին զինք» (Ղուկ. ԻԲ, 65)։

Ահաւոր գիշեր մըն է։ Տէրը ոչ ոք ունի իր չուրջը։ Իւրայինները փախած են, թուլասրտութիւնը յաղթած է ամէնքին։ Շատ աւելին, ձերբակալման իրիկունը Գեթսե-մանիի պարտէզին մէջ աշակերտներէն մին խուճապահար կը փախչի՝ Յուդայի ցուցմունքներուն հետեւող ամբոխին ձեռքը ձգելով իր մերկութիւնը ծածկող կտաւը[3]։ Երբ մին ակամայ կը հրաժարի Տիրոջ հետ իր ունեցած անցեալի ամէն տեսակի կապերէն եւ դէմ իր կեանքը փրկելու սի-րոյն ինքզինք կը նետէ ապագայի անորոշութեան գիրկը, միւսը՝ Պետրոս, քահանայապետին տան գաւիթը, երիցս կ'ուրանայ Տիրոջը՝ ընդհուպ զինք ճանչցող աղախինի պըն-դումներուն հակազդելու համար, կը հայհոյէ ու կը նզովէ իր դժխեմ ճակատագիրը. «Կ'երդնում որ չե՛մ ճանչնար այդ մարդը[4]»։

Ջէ՞ր վարդապետած Տէրը առաքեալներուն միթէ.

---

3 Տե՛ս, Մարկ. ԺԴ, 51-52:

4 Հմմտ. Մատ. ԻՋ, 69-75, Մարկ. ԺԴ, 66-72, Ղուկ. ԻԲ, 54-62, Յովհ. ԺԸ, 15-18, 25-27:

«Ով որ իր կեանքը իրեն կը պահէ՝ պիտի կորսնցնէ զայն, եւ ով որ իր կեանքը կը կորսնցնէ ինծի համար, պիտի գտնէ զայն» (*Մատ. Ժ*, 39), *կամ՝ «Ով որ մարդոց առջեւ դաւանի զիս ինծի կը հետեւի, ես ալ զայն ինծի հետեւորդ պիտի դաւանիմ Հօրս դիմաց… Իսկ ով որ զիս ուրանայ մարդոց առջեւ, նոյնպէս ես ալ զինք պիտի ուրանամ Հօրս դիմաց, որ երկինքի մէջ է»* (*Մատ. Ժ*, 32–33)։

Ով թուլութի՛ւն՝ անունդ մա՛րդ է։ Փրկութեան աւետիսը, որ խանդավառած էր Տիրոջ հետեւորդներուն հոյլը, եղո՛ւկ, չուտ խամրեցաւ երկուսան մէջ։ Ինկած չէ՞ր արդեօք Սերմնացանին[5] *հատիկը պարարտ հողին մէջ։ Յիսուսի աչակերտներուն հեչտագին երազը փչրուած էր իրականութեան կոչտ ժայռին վրայ. անճանաչելի ըլլալու չափ՝ պահուն առաջացուցած սարսափը այլափոխած էր զիրենք։*

Եւ ահաւասիկ աքաղաղը կը կանչէ։ Պետրոս կը սթափի յանկարծ եւ իսկոյն կը մտաբերէ Տիրոջ կանխասացութիւնը իր ուրացումին մասին, կը զգացուի, կը պըժգայ իր տկարութենէն ու զղջալով կու լայ դառնապէս։

Աւետարաններուն հաղորդած տեղեկութիւնները հիմնական տարբերութիւն մը կ՛ուրուագծեն մատնիչին եւ ուրացողին միջեւ։ Յուդա նմանապէս կը զղջայ իր կատարած մատնութեան արարքին վրայ։ Աւազ քահանանեըէն ստացած երեսուն արծաթ վարձատրութիւնը իբրեւ «արեան գին», կը նետէ տաճարին յատակը խոստովանելով. «Մեղք գործեցի արդար մէկը մատնելուս համար» (*Մատ. ԻԷ*, 4)։

Պետրոս նմանապէս կը մեղանչէ ծանրօրէն։ Բայց

---

5 Տես, Մատ. ԺԳ, 1-9։

Հապէս կ՚անդրադառնայ Յիսուսի հաւատքէն ունեցած իր ահաւոր անկումին։ Մեղանչումի պատասխանատուութենէն փախչելու համար չի դիմեր ինքնադատապարտումի միջոցին, այլ իր արարքին յանձնառու, խորունկ եւ վերանորոգ համոզումով մը ամբողջապէս կը յուսայ Տիրոջ ողորմութեան. այսպէս, ան չուտով կը վերագտնէ դարձի ճամբան՝ մեղանչումին փոխարէն հանդիպելով աստուածային առատագեղ սիրոյ փրկարար ազդեցութեան։

Նենգութիւնը սեւցուցած է Իսկարիովտացի Յուդայի հոգին։ Մթութիւնը սրտին իրեն որեւէ կարելիութիւն չ՚ընձեռեր տեսնելու վերադարձի մը ճամբան, նաեւ գնահատելու բարոյական գորշութեան պաստառէն դուրս հորիզոնին վրայ մշտապէս առկայծող լոյսին կարեւորութիւնը։ Սատանան[6] մտած էր իր մէջ եւ զայն դարձուցած էր չարութեան գործիքը։ Ի դէպ, դժուար է ըսել, թէ Յուդան նախապէս անդրադարձա՞ծ էր իր կողմէ թոյլ տրուած արարքին լուրջ հետեւանքներուն։ Իր արտաքին ձեւին մէջ այնքան պարզ, այնքան սովորական թուացող մատնութիւնը, մարդկային պատմութեան մէջ իր նշանակութեան տարողութեամբ դարձաւ ամենամեծը, ամենաեղերականն ու միաժամանակ՝ ամենաանհրաժեշտը . . .

Առաւօտեան կանուխ ժամերուն կապանքներու մէջ Յիսուսին կը բերեն հրէական Ատեանին առջեւ, որ կազմուած էր աւագ քահանաներէ, երէցներէ, օրէնքի ուսուցիչներէ, ինչպէս նաեւ Յիսուսի ոխերիմ թշնամի՝ փարիսեցիներէ։ Քահանայապետի իր մասնաւոր հեղինակութեամբ, Ատեանին կը նախագահէր Կայիափա։ Որոշումը նախօրօք առնուած էր՝ Յիսուսը մեղադրել աստուածհայհոյութեան

---

6 Տե՛ս, Ղուկ. ԻԲ, 3, Յովհ. ԺԳ, 27։

ծանրագոյն յանցանքին մէջ, կարենալու համար զինք ուղղակի մահապատժի ենթարկել։ Յիսուս լուռ կը հետեւի դատավարութեան ընթացքին։ Չի պատասխաներ հարցումներուն, ոչ ալ կը հերքէ իր անձին դէմ յարուցուած զրպարտութիւնները։ Նման կացութեան առթիւ, գրեթէ անհնար կը դառնար մեղադրեալը յանցապարտ յայտարարել իր գործած մեղքին համար։ Տրուած վկայութիւնները կըցկըտուր էին եւ ամենեւին բաւարար չէին հրէական Աթեանի արիւնախանձ քինախնդրութեան յագուրդ տալու համապատասխան մահավճիռին իրականացումով։ Ուստի՝ կայիափա, դատավարութեան ընթացքը արագացնելու եւ ապարդիւն հարցաքննութիւնը աւարտին հասցնելու դիտումով, անձամբ կը միջամտէ եւ խորամանկօրէն կը փոխէ դատական մարտավարութիւնը, Յիսուսին ուղղելով այն հիմնական հարցումը, որուն պատասխանէն կախեալ էր Աստուածորդւոյն ամբողջ առաքելութեան ճչմարտացիութիւնը։

«Կենդանի Աստուծոյ անունով երդում ընել կու տամ քեզի, ըսէ՛ մեզի թէ դո՞ւն ես Քրիստոսը, Աստուծոյ Որդին[7]*»։*

Մարտահրաւէրը բացորոշ էր եւ կարծէք Յիսուս ալ ուղղակի ասոր կը սպասէր։

«Դուն ըսի՛ր։ Բայց կ՚ըսեմ ձեզի, ասկէ ետք պիտի տեսնէք Մարդու Որդին՝ ամենազօր Աստուծոյ աջ կողմը նստած, որ կու գայ երկնքի ամպերուն վրայէն[8]*»։*

Յիսուսի խրոխտ ինքնավկայութիւնը ծանր հարուած մըն էր Մովսիսականութեան սրտին, մահացու մեղք եւ

---

7 Մատ. ԻՋ, 63։

8 Մատ, ԻՋ, 64։

անօրինակ յանդգնութիւն մը։ Անասելի յայտարարութիւնը խախտած էր հրէական հաւատամքին հիմքը եւ ծանր հարցականի տակ առած միաստուածեան կրօնը, երբ սովորական մահկանացու մը իր անձին կը վերագրէր Աստուծոյ Որդին ըլլալու յաւակնութիւնը, Քրիստոսի կոչումն ու մեսիական առաքելութիւնը։

Արդարեւ, ճիշդ պահանջուածը Յիսուսի այս խոստովանութիւնն էր, հրեաներու ականջին աններելի հայհոյութիւն եւ ծայրագոյն յանցանք մը, որուն համար սրբապիղծը անպայման մահուամբ պէտք է պատժուէր։

Հարկ չկար երկար մտածելու, կայիափա հասած էր իր նպատակին։ Իսկոյն, ազդու պաթոսով մը ան կը պատռէ իր վերարկուն եւ ի նշան գործուած մեղքին ծանրութեան, իր կուրծքը կը մերկացնէ հանրութեան, ըսելով.

«Հայհոյե՛ց. ալ ի՞նչ պէտք ունինք վկաներու. ահա հիմա լսեցինք ըրած հայհոյութիւնը։ Ի՞նչ է ձեր կարծքը»։

Մահավճիռը տրուած էր. «Մահապա՛րտ է»։

Անպատեհութիւն մը կար սակայն, որ մահավճիռին կիրարկումն էր։

Հռովմէական տիրապետութեան ենթարկուելէ ետք, հրէական Ատեանը զրկուած էր դատական բարձրագոյն իրաւունքէ։ Անոր արտօնուած էր միայն կրօնական ներքին եւ նեղլիկ հարցերով զբաղիլ։ Մահավճիռ արձակել եւ աւելին՝ զայն կիրարկել միայն հռովմէական գերիշխանութեան վերապահուած էր։ Ահաւասիկ այս էր հիմնական պատճառը, որ հրէական Ատեանը, որքան ալ իրեն համար նուաստացուցիչ ըլլար, միեւնոյնն է, ստիպուած էր դիմելու հռովմէական իշխանութեան, որ ներկայացուած էր Լուկիոս Պոնտիոս Պիղատոս[9] *անուն կուսակալով։*

---

9 Այս մասին ուշագրաւ է Օրմանեան Սրբազանի դիտողութիւնը. «Լու-

Խուժանը իր հոգեւոր առաջնորդներուն՝ աւագ քահանաներու, երէցներու, օրէնքի ուսուցիչներու, ինչպէս նաեւ փարիսեցիներու վոհմակին ղեկավարութեամբ, թքելով իր զոհին երեսը, բռունցքի հարուածներ հասցնելով ու ապտակելով անոր, գոռում-գոչիւններով զայն քաշկըռտելէն կը տանին կուսակալին պալատը։ Պիղատոս հեթանոս էր, իսկ հրէից մօտ սովորութիւն չէր զատկական արարողութենէ առաջ մտնել անհաւատի մը ապարանքը։ Պղծուելու մտավախութենէ ամբոխը կը գոհանայ խռնուիլ ապարանքին բակը՝ ներս մտնելէ խոտիւ զգուշանալով։ Պիղատոս քաջատեղեակ է հրէից իւրօրինակ սովորութեանց. երբ մին տիրապետողի նկատելի արհամարհանքով կը հանդիպէր աղմկայոյզ, բայց իրեն միչտ ստորադաս ամբոխին հետ, միւսը՝ թաքուն ատելութեամբ կը դիմէր զինք ազգային ինքնուրոյնութենէ զրկած եւ իր ազատութեան հնարաւորութեանց մէջ կաչկանդած նուաճողին։

Պիղատոս հետաքրքրուած չէ հրէից կրօնական հարցերով։ Միաստուածեան կրօնին դէմ կատարուած հայհոյութիւնը չի վիրաւորեր հեթանոս մարդուն բարոյական զգացումները եւ ոչ ալ կը գրգռէ անոր նախանձայուզութիւնը։ Հետեւաբար, այստեղ, Յիսուսի դէմ յարուցուած ամբաստանութեան նոր երանգ եւ քաղաքական բնոյթ ստանալու մարտավարութիւնը պէտք է հրեայ ղեկավար-

---

կիոս Պոնտիոս Պիղատոս է նորա բուն եւ ճիշդ անունը։ Աւետարաններու հայ թարգմանութեան մէջ Պոնտացի թարգմանուած է հռովմէական ծանօթ Պոնտիոս անունը, պարզ անմտադրութեան կամ թիւրիմացութեան հետեւանօք, վասն զի Պիղատոս ո՛չ պոնտացի է Ասիոյ Պոնտոսի նահանգէն, եւ ոչ ալ պոնտացի է Իտալիոյ Պոնտիա կղզիէն, այլ պարզապէս սերունդ է հռովմայեցի ծանօթ եւ վաղեմի Պոնտիոսներու գերդաստանէն»։ Այս մասին տե՛ս Մաղաքիա Արք. Օրմանեան, Համապատում, Անթիլիաս, 1953, էջ 830-831։

ներու մասնաւոր խորամանկութեան վերագրել։ Հրէից Աստեանին առջեւ կատարուած երբեմնի կրօնական դատավարութեան հոս կը տրուի զուտ քաղաքական հանգամանք մը։ Այլեւս ո՛չ մէկ խօսք աստուածհայհոյութեան մասին։ Ընդհակառակը, մեղադրանքներու սլաքը կ՚ուղղուի քաղաքականապէս դիւրազգած թուացող կէտերու դէմ, ինչպէս՝ խռովարարութիւն, ապստամբութիւն եւ հռոմէական կայսրութեան նկատմամբ տուրքի պարտաւորութիւնը մերժելու վերաբերեալ գործողութիւն։

«Մենք տեսանք որ այս մարդը մեր ժողովուրդը կը մոլորեցնէր եւ կ՚արգիլէր կայսեր տուրք տալ, ինչպէս նաեւ իր մասին կ՚ըսէր՝ թէ ինք Քրիստոս է, օծեալ թագաւորը... Անիկա իր ուսուցումներով ժողովուրդը ըմբոստութեան կը մղէ ամբողջ Հրէաստանի մէջ, Գալիլիայէն սկսեալ մինչեւ այստեղ[10]»։

Պիղատոս, երբ կ՚իմանայ թէ Յիսուս գալիլիացի է, աւելորդ տաղտուկէ փախչելու ոսկի առիթէն օգտուելով, ամբոխն ու իր զոհը կը ճամբէ Հերովդէսի[11] մօտ, որ այդ օրերուն Երուսաղէմ կը գտնուէր։

Հերովդէս Անտիպաս՝ Հռոմի ենթակայ չորրորդապետ կարգուած էր Գալիլիոյ եւ Պերիայի վրայ։ Երբ կ՚իմանայ Յիսուսի մասին՝ կ՚ուրախանայ եւ կը փափաքի ըլլալ զգայացունց հրաշագործութեան մը ականատեսը։ Խօսքը կատարեալ ցինիկի մը մասին է. Յիսուսի անձին նկատմամբ իր մօտեցումը անլուրջ է, փնտռածը՝ ընդամէնը զուարճասիրութիւն մը, աճպարարութիւն մըն է

---

10 Ղուկ. ԻԳ, 1, 5։

11 Սոյն տեղիքը յատուկ է Ղուկասու աւետարանին, տե՛ս, Ղուկ. ԻԳ, 6-12։

գուցէ։ Ան ամենեւին հետաքրքրուած չէ Յիսուսի իսկական առաքելութեամբ։ Արդարեւ, յուսախաբ իր ակնկալածը չգտնելու փաստէն, Յիսուսին վերագրուող թագաւորական կոչումը առաւել եւս ծաղր ու ծանակի ենթարկելու համար, իշխանաւորի սպիտակ պատմուճան մը հագցնել կու տայ անոր ու զայն վերստին կ՚ուղարկէ Պիղատոսի մօտ։

Ամբոխը անհամբեր դարձած է ու վտանգաւոր։ Հրեայ ամբոխավարներ քալ գիտեն խեղաթիւրել հասարակութիւնը ու սրել անոր արիւնախանձ տրամադրութիւնները։ Թերեւս կեանքի մէջ չկայ աւելի հասարակ բան՝ քան հասարակութիւնը. մեծագոյն հասարակութիւնը, չըսելու համար ստորնութիւնը, ա՛յս տեսակի հասարակութիւնն է, որ այժմ վերստին խուժած է Պիղատոսի ապարանքին բակը։ Անտարակոյս անոր մէջ կային մարդիկ, որոնք երբեմն խանդավառ էին Յիսուսով կամ թէ կ՚աչակերտէին իրեն։ Անոնցմէ ոմանք ճիթենիներու եւ արմաւենիներու դալար ոստերով դիմաւորած էին Տիրոջ անուանով Երուսաղէմ ժամանած առաքեալը։ Որքա՜ն ցնծութիւն եւ զեղուն ուրախութիւն կար անոնց «ովսաննա»-ներու աչխոյժ բացագանչութեանց մէջ, երբ Տիրոջ օծեալը հանդիսապէս Սողոմոնեան տաճար կը մտնէր՝ ազգին հոգեւոր սեւեռակէտը, հոն յայտարարելու համար Աստուծոյ թագաւորութեան անընդմիջելի ներկայութիւնը հաւատացեալներու սիրտին մէջ։ Մի՞թէ խօսքը նոյն անձին մասին չէ՞ր, Տիրոջ միեւնոյն օծեալը, առաքեալն Աստուծոյ կամ մեսիան, որ պիտի ազատագրէր ընտրեալ ժողովուրդը սարկահոգութենէ, պիտի փրկէր անհատն ու հաւաքականութիւնը մեղքին կապանքներէն, տալով անոր երանաւէտ կեանքի մը մնայուն գրաւականը։ Ո՞ւր մնաց չարիքին դէմ հոգեւորին ու բարոյականին յաղթանակը, երբ գե-

րազանց ջահակիրը անոր տապալած էր ամբոխի բիրտ ուժէն, իր ամբողջ ողորմելիութեան մէջ ի վիճակի չէր անգամ չարժել իրմով խանդավառ երբեմնի հետեւորդնեըուն կարեկցանքը. ամբոխը կործանած էր անոնց խիղճը։

Ընդհակառակը, հեթանոս իշխանաւորին դուխն է որ կը չարժի հիմա, համոզուած ըլլալով Յիսուսի անմեղութեան վրայ։ Պիղատոս անհանգիստ է, խիղճը թոյլ չի տար իրեն կացութեան ստիպողականութեան տակ առնելու բանականութեան թելադրած որոշումը։ Ամբաստանեալին հետ առանձնակի հարցաքննութիւն մը թերեւս պիտի օգնէր իրեն դուրս գալու իր խիղճին եւ բանականութեան միջեւ գոյացած անհաշտ վիճակէն։ Կ'որոշէ դարձեալ ապարանք մտնել ու կը հրամայէ զինուորներուն իր մօտ բերել մեղադրեալը, հարցումը ուղղակի կեդրոնացնելով քաղաքական զգայուն կէտին վրայ.

«Դո՞ւն ես հրեաներուն թագաւորը»։

«Դուն քեզմէ՞ կ'ըսես ատիկա, թէ ուրիշներ ըսին իմ մասիս»։

Իւնչ տարօրինակ երեւոյթ, իշխանաւորին հարցումը կը հակազդուի ամբաստանեալին հարցումով։ Սրբազա'ն խենթութեան մը պերճախօս ցուցադրութիւնը այն իշխանաւորին նկատմամբ, որուն կամքէն կախուած էր մեղադրեալին ազատ արձակումը կամ մահավճիռը։ Բնական է, Պիղատոս կ'ընդվզի ու կը պատասխանէ ընդոստ.

«Միթէ ես հրեա՞յ եմ. քու ազգդ եւ քահանայապետերը քեզ մատնեցին իմ ձեռքս. ի՞նչ ըրած ես դուն»։

«Իմ թագաւորութիւնս այս աշխարհէն չէ. եթէ իմ թագաւորութիւնս այս աշխարհէն ըլլար՝ իմ սպասաւորներս անշուշտ կը կռուէին, որպէսզի Հրեաներուն ձեռքը

չմատնուիմ. բայց, արդ, իմ թագաւորութիւնս այստեղէն չէ»։

Ո՞վ է այս թշուառականը, ի՞նչ թագաւորութեան կամ ո՞ր թագաւորի մասին է խօսքը, խնդա՞յ թէ ողբայ Պիղատոս հրամցուած խեղճութեան վրայ։ Մէկ կողմանէ պահուն լրջութիւնը մահուան սպառնալիքով զսպանակուած, իսկ միւս կողմանէ ծիծաղելու չափ հսկայ հակասութիւնը դատապարտեալի երազկոտութեան. ահաւասիկ ճչգրիտ բնորոշումը Յիսուսի վերաբերեալ կուսակալի մօտ գոյացող կարծիքին. խօսքը, ուրեմն, երազկոտի մը մասին է, մին թափառաչրջիկ այն բազմաթիւ ու անվնաս քարոզիչներէն, որոնք այդ օրերուն Հրէաստանի մէջ ամենուրեք, մանաւորաբար՝ Երուսաղէմի փողոցներով կը չրջէին, հոգեւոր թագաւորութիւններու խայտաբղէտ ուսմունքներ քարոզելով։

«Ուրեմն եթէ այդպէս է՝ դուն թագաւո՞ր ես», կը հարցնէ Պիղատոս զարմացկոտ հեգնանքով։

«Ահա դո՛ւն ես ըսողը որ թագաւոր եմ», կը հաստատէ Յիսուս, եւ իր անձին ու հոգեւոր կոչումին մասին ամբողջական ինքնավկայութիւն մը տալով կը չարունակէ. «Ես անոր համար ծնած եմ եւ անոր համար իսկ աշխարհ եկած եմ, որպէսզի վկայեմ ճշմարտութեան։ Ամէն մարդ որ ճշմարտութենէ է, կը լսէ իմ ձայնս»։

Պիղատոս նոյնքան քամահրելի ոճով Յիսուսի կը դիմադարձէ ու անլուծելի նիւթին մեծ անորոշութիւն մը իբրեւ պատասխան տալով կ'եզրակացնէ.

«Ի՞նչ է ճշմարտութիւնը...»։

Երկու հակոտնեայ հայեցակէտեր կը բաղխէին իրարու. մին՝ կրօնականը, միւսը՝ իմաստասիրականը։ Աւետարանին մէջ առաջին անգամ ըլլալով ի յայտ կու գայ

նման հակասութիւն մը, որ, ափսո՛ս, լուծումի մը չի յանդիր։ Հարցաքննութիւնը, որ այնքան հետաքրքրաշարժ երկխօսութեան մը կերպարանքը առած էր՝ ամուլ կը մնայ, դարերու գալարումին ընդմէջէն ուղղակի այս հարցին պատասխանը խնդրողներն առաջնորդելով մի՛չա այն մեծ անորոշութեան առջեւ, զոր Հռովմայեցի կուսակալը ստեղծած էր։ Իսկութեան մէջ, Պիղատոսի վերոյիշեալ եզրակացութիւնը հարցումի մը բնոյթը չի կրեր. ան ո՛չ նորութիւն մը սորվելու պատրաստակամութիւն, եւ ոչ ալ հետաքրքրասիրութիւն կ՚արտայայտէ. ընդհակառակը եւ ընդամէնը՝ ճշմարտութիւն հասկացութեան յարաբերականացումը կամ այլ խօսքով անոր արժեզրկումը կ՚ենթադրէ. «ճշմարտութիւնը ի՞նչ է որ…» խօսքին բառացի եւ ամբողջական իմաստով։

Յիսուսի անձին մէջ կրօնա-բարոյական, սեմական մշակոյթի աստուածապաշտութեան կատարելագոյն ձեւը կը ներկայանայ, իսկ Պիղատոսի դրսեւորումը կեանքը ընկալելու յունա-հռովմէական փիլիսոփայութեան մօտեցումը կ՚ուրուագծէ։ Ճշմարտութիւնը անոր համար «ի՛նչ» մըն է իր առարկայական յարաբերականութեամբ։ Յիսուսի ուսուցած ճշմարտութիւնը «ինչ» մը չէ, այլ «ո՛վ» է։ Հետեւաբար՝ «ո՞վ է ճշմարտութիւնը» մեկնակէտն է Յիսուսի վարդապետութեան. Ի՛նքն է ճշմարտութիւնը, մարդացած Աստուածորդին, Տիրոջ օծեալը, հրէութեան մէջ ակնկալուած մեսիան եւ փրկիչը, որուն մարդանալուն, մարմնանալուն, ժամանակի եւ տարածութեան մէջ Հոգւովն Սրբով սուրբ կոյս Մարիամէն ամփոփուելուն, մեր պատմութեանը միջամտելուն միակ չարժառիթը եղած է Արարչին յորդաբուխ սէրը դէպի մեղքով իրմէ հեռացող մարդ արարածը, իսկ գերագանց նպատակը՝ Աստուծոյ թա-

գաւորութեան, այլ խօսքով՝ Տիրոջ ներկայութեան բացայայտումը ինչպէս անհատ մարդուն, նոյնպէս անով դրսեւորուող հաւաքական կեանքին մէջ։ Աստուածոյ թագաւորութեան անընդմիջելի, տեսանելի եւ չօշափելի այս ներկայութիւնը իր լիիրաւ գրաւականն ու ճշմարտացի մարմնացումը կը գտնէր Յիսուսի Անձով մարդացած Աստուածորդւոյն մէջ՝ իր «Մարդու Որդի», «Մեսիա» եւ «Քրիստոս» կոչումներով։

Պիղատոս ի զո՛ւր կը փորձէ ազատել հէգ կալանաւորը խուժանի մահաբեր ճիրաններէն։ Անոր երեք հնարներն ալ ապարդիւն դուրս կու գան տարհամոզելու կամ այլ տարբերակներով գոհացնելու համար ամբոխը։ Առաջին՝ ուղղակի կը յայտարարէ Յիսուսի անմեղութիւնը։ Երկրորդ՝ կ՚առաջարկէ ազատ արձակել Յիսուսը, եւ անոր փոխարէն պատժել տալ յանցագործ Բարաբբան, իսկ երրորդ՝ Յիսուսը գանակոծումի ենթարկել կու տայ։ բայց միեւնոյնն է, անկարելի կ՚ըլլայ հանդարտեցնել փրփրած ամբոխը, որ արեան հոտէ կատղած գազանի նման իր զոհը կը հետապնդէր ուժգնօրէն։

Գլխուն վրայ փչեպսակ մը՝ իբրեւ արքայական թագ, կարմիր քղամիթ մը ուսին՝ իբրեւ ծիրանի, իսկ ձեռքին եղէգ մը՝ իբրեւ մական, նաեւ հռովմայեցի զինուորներէ ծաղր ու ծանակի ենթարկուած՝ Հրէից անարգուած թագաւորի մը ողորմելի կերպարանքով, գաւազաններու եւ բռունցքի ուժգին հարուածներէ խոչտանգուած մարմնով ու այլանդակուած, արիւնաթոր երեսով Յիսուս դուրս կ՚առաջնորդուի Քարայատակին կանգնած Պիղատոսի մօտ, անգամ մը եւս ներկայացուելու համար մահաչունչ ամբոխին։

Պիղատոս կը փղձկայ յանկարծ, երբ կը տեսնէ կա-

լանաւորին վիճակը, ու դառնալով խռովայոյզ խուժանին խորագոյժ կ'արտասանէ. «Ահա՛ ձեզ՝ մա՛րդը[12]»։

Կուսակալի գանակոծման հնարքը, որ խորքին մէջ բարապաններու կամքին ճգուած անորոշ եւ պարզ պատժամիջոցի մը կիրարկութիւնը կը միտէր, զինուորներ, բառին բուն իմաստով, հասցուցած էին գերագոյն ծայրայեղութեան։ Տե՛ս գռեհկութիւնը չարին, թէ ինչպիսի սոսկալի ձեւերով կ'անդրադառնայ մարդկային բնութեան վրայ։ Յիսուսի անձին մէջ գերազանցապէս ասոր կը հակադրուի աստուածային սիրոյ եւ հեղինակութեան խոնարհութիւնը թէկուզ հոն՝ ուր բիրտ ոյժ եւ կործանելու մոլուցք գործադրելը սովորական պարտականութիւն մը լրացնելու կամ հաճոյասիրութիւն մը ունենալու բնոյթ ստացած էր։ Բայց ան, որ մխիթարի մը նման ծաղրանքի համար թագադրուած էր՝ Հայր Աստուծոյ կամքը կատարելով պիտի դառնար ճշմարիտ թագաւորը աչխարհի։ Ան, որ յանձն առած էր փչեպսակը իր գլխուն վրայ կրել եւ այսպէս իր անձին վրայ վերցնել մարդկութեան տառապանքը, իսկական պսակակիրն էր, որուն ուսուցած խաղաղութեան, արդարութեան եւ եղբայրսիրութեան թագաւորութիւնը անվախճան ու յաւիտենական էր։

Խոշտանգուած Յիսուսին անդրադառնալով, Պիղատոսի «Ահա՝ մարդը» արտայայտութիւնը մէկ կողմէն

---

12 Յովհ. ԺԹ, 6։ Աւետարանի հայկական բնագրերը հռովմայեցի կուսակալին սոյն արտայայտութիւնը՝ «Ահա այրդ զձեզ», «Ահա՛ ձեր մարդը՝ ձեզի» միօրինակ ձեւով կ'աւանդեն։ Սա պահէն սկսեալ Յիսուսը հրեաներուն ձեռքը յանձնելու նշանակութենէ աւելի իմաստային այլ հորիզոն մը պէտք է փնտռել խնդրոյ առարկայ արտայայտութեան մէջ։ Յիսուսի անձին մէջ հոս «մարդ» եզրն է որ առաջնային դիրքի մը վրայ պէտք է դիտուի, կարենալ վեր հանելու համար Պիղատոսի վկայութեան մարդաբանական եւ աստուածաբանական ենթահողը։

կ՚ընդգծէ մարդ գոյութեան դիւրաբեկութիւնը՝ «Ահաւասիկ ի՞նչ է որ մարդը՝ ողորմելի ճիճու մը». միւս կողմանէ սակայն ան մեր առջեւ միաժամանակ կը բանայ կրօնական խորհրդածութեան հսկայական հորիզոն մը՝ իսկական մարդուն մասին, որ անգամ յոռեգոյն տառապանքին մէջ իր փխրուն գոյութեան վրայ կը ցոլացնէ իր Արարչին եւ Աստուծոյ անեղծ պատկերը։

«Ի խաչ հան, ի խաչ հան զդա» (Յովհ. ԺԹ, 6), քար խիղճերէ պոռթկած աւելի ու աւելի՛ սաստկացող վայնասունն ու պոռչտուքը վերահաս վտանգ մը ազդարարող ահազանգի պէս ճնշած էր Երուսաղէմի ամբողջ երկինքը։ Ամբաստանեալը ազատ արձակելու Պիղատոսի վերջին փորձն ալ բռնադատուած պարտողականութեան իրողութիւնը կը մատնէ։ Օրէնքին ու արդարութեան դէմ վայրագութեան յաղթանակը գագաթնակէտին կը հասնի, երբ կուսակալը, հակառակ Յիսուսի անմեղութեան մասին ունեցած իր ներքին եւ հաստատ համոզումին, Քարայատակին վրայ բազմութեան դիմաց կանգնած, ճարահատ կը հրահանգէ կոնք եւ կոյժ բերել՝ ջուրով լուալու իր մեղսակցութիւնը, բարձրաձայն յայտարարելով. «Անպարտ եմ ես այդ արդարին արիւնէն» (Մատ. ԻԷ, 24)։

Ատելութեան ու քինախնդրութեան ոգին քահանաներուն եւ կրօնի ուսուցիչներուն հոգիները այնչափ այլանդակած է, որ անոնք ամբողջապէս յանձնառու են անգամ ահեղ անէծքը իրենց անձերուն եւ որդւոց որդիներուն վրայ վերցնելու, գէթ Յիսուսը մահուան դատապարտելով յագուրդ տրուի իրենց արեան ծարաւին. «Ատոր արիւնը թող մեր եւ մեր որդիներուն վրայ գայ» (Մատ. ԻԷ, 25)։

Աստուածհայհոյիչը պէտք է մեռնի՛։ Այս է անլուր

յանցագործութեան համարժէք պատիժը, զոր դարերու խորքէն կը սահմանէ Մովսիսական կրօնին պողպատեայ օրէնքը. «Մենք օրէնք ունինք,— կը պոռան հրեաները,— եւ ըստ մեր օրէնքին ան պէտք է մեռնի՛, որովհետեւ ինքզինք Աստուծոյ Որդի հռչակեց» (Յովհ. ԺԹ, 7):

Սովորաբար հրեաներ, նման պարագաներուն, ի մահ քարկոծելով կը պատժէին յանցագործը. բայց որովհետեւ, ինչպէս իր տեղին յիշուեցաւ, Հրէաստան հռովմէական իշխանութեան ենթարկուած էր, իսկ մահավճիռ արձակելն ալ միայն հռովմէական ատեանին վերապահուած էր, ուստի՝ մահավճիռը կիրարկելու ձեւն ալ պիտի որ ըլլար համաձայն տիրապետողի ժամանակի սովորութիւններուն՝ խաչելութեամբ:

Իսկութեան մէջ, խաչելութիւնը իր ծագումով մահապատիժի ենթարկելու հռոմայեցւոց յատուկ միջոց մը չէր: Հին ժամանակներու մահուան այդ սոսկալի գործիքը կարթագենացիներուն գիւտն էր: Երբ հռովմայեցիք, ի վերջոյ, 146-ին Ն. Ք. գրաւեցին կարթագէնը ու զայն հիմնայատակ կործանեցին, խորհրդանշական ցուցադրութեամբ քաղաքի ամբողջ տարածքով աղ ցանեցին, իրենց այնքան վաղեմի ու ատելի թշնամին հոն վերապրելու բոլոր կարելիութիւններէն զրկելու դիտաւորութեամբ: Այս առթիւ, անոնք խաչը իբրեւ մահապատիժի սարսափազդու գործիք կարթագենացիներէ որդեգրեցին, ու զայն գործադրեցին ի մասնաւորի իրենց գերիները, ստրուկները եւ ոչ հռովմայեցի մահապարտները մահուան ամենադաժան եւ նուաստացուցիչ ձեւով պատժելու համար:

Սոսկալի խորհուրդ մը կը պարունակէ իր մէջ Խաչի Ճամբան: Ճամբան՝ ստոյգ մահուան, ուրկէ, նախապէս եւ ետքն ալ, բազմաթիւ մահապարտներ քալած են ընդու-

նելու իրենց համար սահմանուած պատիժը։ Բայց ո՛չ մէկ պարագայի Երուսաղէմէն դէպի Գողգոթա երկարող այդ ուղին չէ՛ եղած այսքան խորախորհուրդ եւ տպաւորիչ, չէ՛ դարճած մշտայորդ աղբիւր մը ներշնչանքի, որքան այս առթիւ, երբ Աստուածորդին ինք կը քալէ այդ մահուան ճամբէն, «Ճամբան Խաչի», անարգանքի փչեպսակը գլխուն եւ ծանր խաչափայտը ուսին։

Երբ դաւաճանութիւնը նանիր քստմնելի համբոյրով մը Գեթսեմանիի մութին մէջ իր բիրտ յաղթանակը կ՚ըմբոչխնէր, երբ թերահաւատութեան կուպրը սեւ կ՚աղօտէր պայծառատեսութիւնը գերագոյնը Ճշմարտութեան տեսնելու կոչուած աչակերտներուն, իսկ վատասրտութիւնը, որ կ՚ընդարմացնէր ու կ՚ընկճէր սիրոյ բոլոր զգացումները անոնց, Աստուածածնայ անձին մէջ որքան ալ կինը ըլլար փխրուն, բայց մայրը վսեմ ու, արդարե՛ւ, զօրեղ, կը դառնար առաջին ականատեսն ու վկան մեծ տառապանքին, քայլ առ քայլ ուղեկցելով իր որդիին մահուան վերջին հանգրուաններուն։

Երեմիա Մարգարէ կ՚ողբար երբեմն գերեվարուած Իսրայէլի եւ կործանած Երուսաղէմի վրայ. «Ձեզ ասեմ, ձեզ ասեմ, անցաւորք ճանապարհաց, դարճայք հայեցարուք եւ տեսէք. թէ իցե՞ն երբեք ցաւք ըստ ցաւոց լեալ՝ որ ի վերայ իմ հասին» (Ողբք, Ա, 12)։ Մարգարէին այս ողբը դարեր ետք կը ճշմարտանար Աստուածամօր անձին մէջ, երբ Խաչի Ճամբուն վրայ իր որդիին կեանքը տակաւ կը յանգէր։ Ի՞նչ պիտի չզլանար տալ Աստուածամայրը իր որդւոյն՝ զայն ետ բերելու համար այն մահուան երթէն որուն դատապարտուած էր։ Ո՞ր զոհողութեանը պատրաստ պիտի չըլլար ան դիմելու, ընծայաբերելու ի սակաւէ անտի այն ամէնը զորս ունէր՝ մահահոտ ճակատա-

գիրն անոր փոխելու համար գէթ քանի մը կենսախինդ վայրկեաններու։ Տեսնել ամենասիրելիին տառապանքը, մահուան երթը անոր, պատրաստ ըլլալ անձկագին տալ անոր թէկուզ իր կեանքը սեփական, բայց ոչի՛նչ կարենալ ընել, ոչ մէկ կերպ կարենալ հասնիլ՝ կրկնակի՛ տանջանք է։ Ճչմարիտ սէրը սակայն զոհաբերուող յարատեւութեան մէջ կը կայանայ։ Սէր մը, որ թէպէտ ինքզինք կը սպառէ մոմի մը պէս, բայց ջերմութիւն եւ լոյս կը սփռէ հոն ուր կ՚իշխէին ցուրտն ու խաւարը, թշնամանքն ու ատելութիւնը. ան կը դառնայ սկիզբը այն նոր եւ հզօր կարելիութեան, որով միայն կ՚երաշխաւորուի բարիին ծնունդը։

Բայց, եղո՛ւկ, մայրական հիւծուող սրտի մը փափաքը չէ որ պիտի կատարուէր հոն, այլ կամքը հայրական, որ բացայատուած էր Գեթսեմանիին ահաւոր գիչերը՝ Յիսուսի քահանայապետական աղօթքին մէջ. «Հա՛յր իմ, եթէ կարելի է, այս բաժակը թող հեռանայ ինձմէ, ապա թէ ոչ՝ կը խմեմ զայն. քու կա՛մքդ թող ըլլայ» (Մատ, ԻԶ, 42)։

ՄԱՏՆՈՒԹԻՒՆ

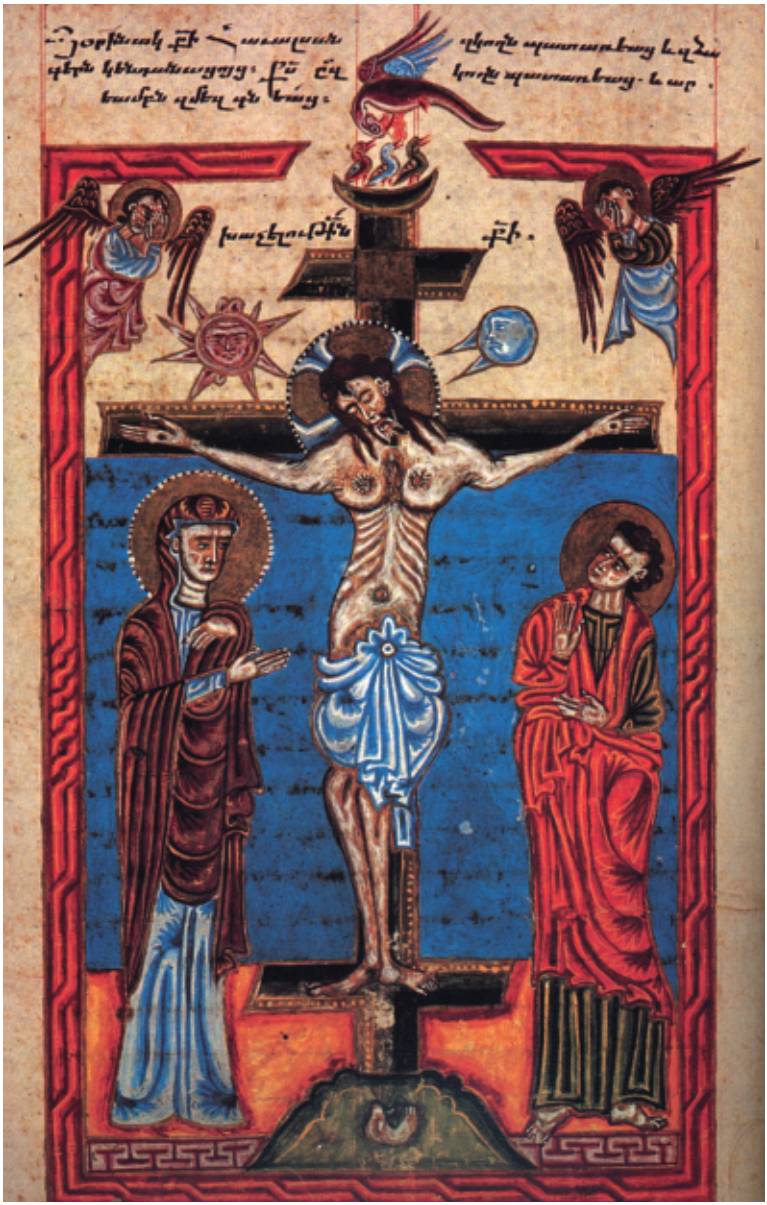

ԽԱՉԵԼՈՒԹԻՒՆ

Հինգերորդ Վէրք՝ Մահը

Մահուան այդ ահաւոր գործիքին՝ խաչափայտին վրայ գամուած Յիսուսէն Աւետարաններուն մէջ եօթ հիմնական արտայայտութիւններ կ՚աւանդուին։ Առաջիններէն մին՝ խաչափայտին մօտ գտնուող Աստուածամօր ուղղուած Յիսուսի խօսքն է. «Ո՛վ կին, ահա քու որդիդ» (Յովհ. ԺԹ, 27)։ Ապա՝ անդրադառնալով իր սիրելի Յովհաննէս աշակերտին կ՚ըսէ. «Ահա՛ քու մայրդ» (Յովհ. ԺԹ, 27)։

Մահուան վերջին վայրկեաններուն Յիսուս իր աշակերտներէն կրտսերագոյնին՝ Յովհաննէսի կը յանձնէ իր մայրը, իսկ իր մօրը նախապէս կը յանձնարարէ զայն ընդունիլ իբրեւ իր սեփական որդին։ Երկուքն ալ կղէովպասի, Մարիամ Մագթաղենացիի, Սողոմէի[13] եւ թերեւս ուրիշ քանի մը հետեւորդներու հետ, մինչեւ Յիսուսի հուսկ չունչը չհեռացան քովէն։

Ճշմարիտ ու անդաւաճան սէրն է որ միայն կու գայ վատթարագոյն վտանգին թէ ծանրագոյն տառապանքին մէջ արտայայտելու իր անընդմիջելի մօտիկութիւնը։ Սէրն ու ամբողջանուէր հաւատարմութիւնն են որ սուրբերուն մէջ կ՚իրագործեն գերազանց նուիրումը դէպի անտեսանելին, բայց միակ հաւատալին՝ զԱստուած[14]։

Յիսուս, իր սիրելի աշակերտ Յովհաննէսի ընդմէջէն, Աստուածամայրը խորհրդանշականօրէն յանձնեց բոլոր հաւատացեալներուն. այսպէս, ան երկինքի մէջ ու երկրի վրայ անխոհիր կը դառնայ մայրը ի Քրիստոս բոլոր հաւատացողներուն։ Արդարեւ, մայր մը ունինք երկինքի

---

13 Տե՛ս, Յովհ. ԺԹ, 25։

14 «Դուն զիս տեսար եւ հաւատացիր. երանի՜ անոնց որոնք առանց տեսնելու կը հաւատան» (Յովհ. Ի, 29)։

մէջ, մայր մը գորովագութ ու կաթոգին։ Երկինքն այսու-հետեւ անմերձենալի ու անծանօթ հեռաւորութիւն մը չէ մեզի համար, այլ ան ունի սիրտ մը՝ մայրական սիրով ու ջերմութեամբ, աստուածային ու մարդկային ամենասուրբ ապրումներով բաբախող։

Այնպէս ինչպէս Աստուածածինը իր մայրական անհուն սիրով, մահուան ու հոգեւարքի մէջ գտնուող իր որդիին զօրավիգ դարձաւ, ու զայն իր սիրատուչոր արցունքներով մխիթարեց, նոյնպէս, անցեալին ու այսօր, «Շիթ մը կուսական զօրեղ կենաց[15]» իր արցունքով, պատմութեան դժուար բաւիղներուն եւ խաչի ճամբաներուն վրայ, ան անսահման մխիթարութիւն պարգեւած է իր սուրբերուն եւ հիմա ալ չի՛ դադրիր չնորհելէ՝ իրեն յուսացողներուն։

Մարդ արարածի խժդժութիւնը, բնազդային ամբողջ վայրենութիւնը, իր ամենավտանգաւոր ու կործանարար դրսեւորումը գտած էր խաչեցեալ Աստուածորդիին անձին վրայ։ Որքա՜ն սահմռկեցուցիչ է իմանալ, թէ ինչքան հնարամիտ է մարդը՝ իր բարբարոսութիւնը կիրարկելու ճեւերուն մէջ։ Հոն ուր մարդը խեղդելով իր խիղճը ատակ կը դառնայ իր նմանը կործանելու, ինքզինք է որ կը նուաստացնէ, փոչիացնելով ինքն իր մէջ այն աստուածատուր արժէքը, որ զինք էապէս գազանէն կը տարբերէ։ Մարդը մարդուն գա՛յլ մըն է միշտ, այնքան ատեն որ չի համապատասխաներ իր բուն էութեան, կը խախտէ ներդաշնակութիւնը իր բանականութեան եւ խիղճին միջեւ, կը զլանայ իր մէջ լայնօրէն տեղ տալու աստուածային ապրումին, ու զայն զգեստնելով բրտութեամբ կ՝աշխատի հզօրացնել իր մէջ «մարդկայինը» միայն։

15 Նարեկացի

Յիսուս խաչին վրայ կը մերժէ ըմպել լեղախառն քացախը, որ զինուորներէն մին եղէգով կ՚երկարէ իրեն։ Հին ժամանակ գործածուող այդ թմրադեղը հաւանաբար գինիի մէջ խառնած լեղի մըն էր, որ իբրեւ ցաւազրկիչ կու տային նման ծանր պատիժի ենթակայ մահապարտներու։ Գիտակից յանձնառութեամբ եւ մինչեւ վերջին մրուրը իր ճակատագրին, Յիսուս կ՚ըմբոշխնէ մարդկային մեղանչականութեան՝ Ադամէ սկսեալ բոլոր սերունդնե-րուն գործած մեղքին հետեւանքը, ցաւն ու տառապանքը։

Ահաւասիկ այս ամէնը Քրիստոս, որպէս կենդանի օրինակ ու «Գառն Աստուծոյ», խաչափայտէն կախուած, գլխուն վրայ փշեպսակին խոցած վէրքերէն, գամուած ձեռքերէն, ինչպէս նաեւ կողէն ու ոտքերէն վէտ-վէտ հո-սող իր մեղսաքաւիչ ու փրկարար արեամբ լուաց մեր մեղ-քերը, որպէսզի մենք ի վերջոյ իրեն նայինք հաւատքի աչքերով, ու կանգնած մահու եւ կենաց այս վճռորոշ պահուն հանդէպ, որոշենք ըլլալ երկչոտ հանդիսատեսնե՞ր միայն, գուցէ կրաւորական կեցուածք որդեգրած խաչա-հանուննե՞ր, թէ Յիսուսի հետ անցնիլ կողմը արդարութեան՝ վկայութիւն տալով Անով իրագործուած ճշմարտութեան մասին։

Իններորդ ժամուն, հոգին աւանդելէ քիչ առաջ, Յիսուս ի խորոց սրտից կը բացագանչէ. «Աստուա՛ծ իմ, Աստուա՛ծ իմ, ինչո՞ւ թողուցիր զիս» (Մատ. ԻԷ, 46-47)։ Սոյնը կը հանդիսանայ 21-րդ Սաղմոսի առաջին համարը։ Տառապանքի այս նշանաւոր Սաղմոսը, որ դարերու գալա-րումին մէջ, բազմաթիւ գերեվարութիւններու առթիւ, երբ կը գոցուէին բոլոր ճամբաները կեանքի եւ վերապրելու յոյսը կը փչրուէր ճակատագրի արիւնաներկ զոհասեղան-ներուն վրայ, Հին Ուխտի ժողովուրդի բերնէն յաճախ

լսելի կ՚ըլլար ցաւի ու բողոքի այս սրտաճմլիկ հոգւոցը. «Էլի՛, էլի՛, լա՞մա սապաքթանի» (Մատ. Իէ, 46–47):

Պէտք չէ մոռնալ, սակայն, թէ այս Սաղմոսը մարդու մօտ տառապանք իրողութիւնը հաստատող, եւ իբրեւ այդպիսին, զայն արդարացնող քերթողութիւն մը չէ, այլ խորքին մէջ աղօթք է, որ հետամուտ է մարդը դէպ՚ իր Արարիչը առաջնորդելու: Հետեւաբար, կրօնական զգացման մէջ տառապանքը Աստուծոյ հետ հանդիպումի վերջին նախապայմաններէն մին կը հանդիսանայ, որ ստոյգ իր իմաստաւորումը կը գտնէ խաչեցեալ Աստուածորդւոյն անձին մէջ: Այս իմաստով, Յիսուս իր տառապանքին մէջ ո՛չ իբրեւ կեանքէն դառնացող մը, ոչ ալ իբրեւ բողոքող մը, այլ աղօթող մը իբրեւ կը մահանայ: Մէկը, որ թէկուզ իր արիւնաթոր դէմքին վրայ Աստուծոյ յայտնութիւնը, աննահանջ սէրը, համապարփակ գութը դէպի մեղաւոր մարդկութիւնը, անխոնջ որոնումով կորուսեալը գտնելու եւ զայն տուն բերելու միակողմանի յանձնառութիւնը, ինչպէս նաեւ անպայման ու անչահախնդիր ինքնազոհութեամբ մեղանչած մարդուն ներելու[16] պատրաստակամութիւնը կ՚արտայայտէ: Մարդացած Որդիին մէջ Աստուած իր սիրելիին՝ մարդու փրկութեան համար զոհաբերուող իր Անձը կենդանի օրինակ կու տայ, ու խաչին խորհուրդով մարդկութեան մէկկանգամ ընդմիշտ կը պատգամէ՝ պիտի սիրես Տէր Աստուածդ էութեամբդ համակ, մտքովդ ու սրտովդ ամբողջ, եւ զայն պիտի պաշտես միայն:

Յաւիտենական խաղաղութեան մը իրականացումը կը չնորհուի խաչէն, ոչ թէ մահու մութ ստուերին դէմ

16 «Հայր, ներէ՛ անոնց, որովհետեւ չեն գիտեր թէ ինչ կ՚ընեն» (Ղուկ. ԻԳ, 34):

խորտակուող կեանքի մը յոռետեսութիւնը, այլ Հայր Աստուծոյ փրկարար ներկայութեան վրայ խարսխուած յաղթանակող հաւատքը՝ յաւիտենական Բարիի անկործանելիութեան մասին. «Հա՛յր, քու ձեռքերուդ մէջ կ'աւանդեմ իմ հոգիս» (Ղուկ. ԻԳ, 46), որովհետեւ «Ամէն ինչ կատարուած է» (Յովհ. ԺԹ, 30): Եւ Յիսուս գլուխը խոնարհեցնելով՝ հոգին կ'աւանդէ:

Յիսուսի առաքելութեան կատարումը իր Անձին փառաւորումն էր անտարակոյս, որուն համար Գեթսեմանիի իր քահանայապետական աղօթքին մէջ առ Հայր աղերսած էր. «Հա՛յր, փառաւորէ քու Որդիդ» (Յովհ. ԺԷ, 1): Իր Անձին փառքը իր սիրոյ գործին աւարտումն է, որ կը թուի խաչին վրայ մահուան սեւաթոյր ստուերով վերջանալ: Սիրոյ գործը սակայն վերջ չունի՛, կորուստ չկայ անոր մէջ, այլ կայ միշտ կեանք եւ աւելի՛ կեանք:

ԽԱՉԷՆ ԻՋԵՑՈՒՄ

Զգայացունց տեսարանը աւարտած էր։ Հոգեւոր ու աչխարհիկ իր աւագանիի մեքենայութեամբ զսպանակուած ամբոխը Յիսուսի խաչելութեան փաստով յագեցած էր։ Քահանաներ, օրէնքի ուսուցիչներ, փարիսեցիներ ու սադուկեցիներ հասած էին իրենց ժահրոտ նպատակին։ Արդարեւ, «Աւելի լաւ է որ մէկ հոգի մեռնի ժողովուրդին համար» (Յովհ. ԺԸ, 14), ինչպէս ատենին ըսած էր Կայիափա, եւ այդ Մէկ Հոգին՝ մեռած էր խաչամած։ Հեռաքրքրասէր ու խնդրայարոյց մարդիկ հետզհետէ լքած էին ըստ կարելւոյն խաչին մօտ գրաւած իրենց դիրքերը։ Գողգոթան սկսած էր արագ մը ամայանալ, որուն առաւել եւս օգնած էին Աստուածորդւոյն մահուան միջոցին տեղի ունեցած երկրաչարժն ու անօրինակ խաւարումը[17]։

Մութ երկինքին տակ, զինուորներուն հետ հոյլ մը մարդիկ միայն կը յամառէին մնալ խաչին մօտ։ Անոնց մէջ կին մը յատկապէս աչքի կը զարնէր, որ խաչի արիւնաներկ ոտքին փաթթուած, ցաւագին աղաղակներով ու արցունքի փղձկումներով իր որդւոյն մահը կ'ողբար։ Աստուածամայրն էր։

Հակառակ անոր որ հռովմայեցիներու սովորութեան համաձայն մահապարտները կրնային օրերով կախուած մնալ խաչերուն վրայ, յաճախ մինչեւ փտութիւն կամ կեր՝ գիշատիչ թռչուններու, ըստ Մովսիսական հրեայ յանցագործներու նկատմամբ կիրարկուող հնամենի մէկ օրէնքի[18]*, խաչեալները նոյն երեկոյեան պէտք է խաչէն վար առնուէին ու թաղուէին յանցագործներու համար*

---

17 Տե՛ս, Մատ. ԻԷ, 51, Ղուկ. ԻԳ, 44։

18 Բ. Օր. ԻԱ, 22-23

նկատի առնուած գերեզմանատան մէջ։ Բայց եթէ երբեք այնպէս պատահէր թէ մահապարտը մինչեւ երեկոյ կեն-դանի մնար խաչին վրայ, հրեաներ կոտրել կու տային անոր սրունքները, որպէսզի մահը չուտ պատահէր, եւ պղծուելէ զգուշանալով զայն թաղել կարենան նոյն երե-կոյեան։

Այս առթիւ, նկատի ունենալով որ յաջորդ օրն ալ տօնական Շաբաթն էր, հրեաներ Պիղատոսէ խնդրեցին, որ երեկոյեան դէմ երեք խաչեալներն ալ խաչերէն վար առ-նըւին։ Կուսակալը, որ քաջածանօթ էր հրէական սովորու-թիւններուն, այս ուղղութեամբ որեւէ դժուարութիւն չյա-րուցանեց, ու յատկապէս քանի դեռ խիղճն ալ ամբողջ եղելութենէն ծանրաբեռնուած էր, իր մակագրութեամբ «Յիսուս Նազովրեցի Թագաւոր Հրէից» յորջորջուածը, ինչպէս անոր աջ ու ձախ կողմերը խաչուած աւազակները թաղելու արտօնութիւնը անմիջապէս տալով, հարցը փակ-ւած եւ պատահածներն ալ արդէն մոռցուած նկատեց։

Հոս է որ եղերական այս ամբողջ բեմահարթակին վրայ, ուր մատնիչներ, երկչոտներ, մոլեռանդներ, աւան-դապաշտներ, կրօնամոլներ, տիրապետող հեղինակութեանց ներկայացուցիչներ ու հետաքրքրասէր հանդիսատեսներ խճողած էին, յանկարծ կը յատնուի նոր անուն մը՝ Յով-սէփ Արիմաթացի, հրէական Ատեանի անդամ, որ ծածուկ հետեւած է Յիսուսի, համակրած է անոր, իսկ այժմ պատ-րաստ է դուրս գալու իր կրաւորական դիրքէն՝ Կուսակա-լէն անձամբ եւ ուղղակի խնդրելով Յիսուսի մարմինը։

Այս կարեւոր վկայութիւնը մատնացոյց կ'ընէ այն մասին, որ Բարի Սերմնացանը դաշտ ելած ու իր բարի սերմերը ցանած էր Աստուծոյ Արքայութեան համար. անոնցմէ ոմանք ինկած էին ճամբաներու եզրին, ուրիշ-

ներ՝ ժայռերու վրայ կամ փչոտ մացառներուն մէջ. ոմանք կեր դարճած էին երկինքի թռչուններուն, ուրիշներ իսկոյն խանճուած էին արեւուն յուռթի ճառագայթներէն կամ խեղդուած էին թուփին խտացող փուչերէն։ Բայց այն սերմերը, որոնք Բարի Սերմնացանին կանխատեսութեամբ ինկած էին Յովսէփ Արիմաթացիի, Նիկոդեմոսի, նաեւ հոյլ մը ուրիշ մարդոց սրտի բարեբեր հողին մէջ, սկսած էին Յիսուսի խաչին վրայ թափած արեան ոռոգումով ընձիւղիլ եւ տալ իրենց պտուղը։

Յովսէփ Արիմաթացիի նախաձեռնութեամբ, ուրեմն, Յիսուսի անչնչացած մարմինը վար կ՚առնուի խաչէն[19] ու, վերջին բաժանումէ առաջ, պահ մը կը դրուի Աստուածամօր գիրկը։ Տիեզերքի մը պէս անհուն այդ մայրական գիրկը, որ երբեմն գգուած ու դիեցուցած էր Մանուկ Յիսուսը Բեթղեհէմի սուրբ այրին մէջ, այժմ, խաչին ոտքը, ակամայ դարճած է բուռ մը դագաղը անոր։ Զկայ տեսարան մը աւելի հակասական քան այն՝ որ իրարու մօտ կը բերէ մարդկային կեանքի սկիզբն ու վախճանը։ Սուրբ մսուրը, որուն մէջ նիրհող մանկիկին վերեւ յար կը հսկէր մօր մը ծիծաղախիտ աչքը, ու գաւկի մը դիակը՝ որուն վրայ հակած է ցաւատանջ Աստուածամօր տառապահիւծ սիրտը։

---

19 Եկեղեցւոյ աւանդութիւնը կը հաղորդէ, թէ Յովսէփ Արիմաթացի երբ կը փորձէ Խաչափայտէն վար առնել Յիսուսի անշնչացած մարմինը, ուզելով նախ գամերը հեռացնել անոր ձեռքերէն ու ոտքերէն. յանկարծ կայծակներ ու կրակ կը սկսի ժայթքիլ Յիսուսի մարմնին վրայ գամերուն ու տէգին բացած վէրքերէն։ Բարեպաշտ Արիմաթացիին տեսնելով որ հրակէզ պիտի ըլլայ, խաչին առջեւ ծունկի գալով ձեռնամած կը սկսի Երեքսրբեանը աղօթել. «Սուրբ Աստուած, սուրբ եւ հզօր, սուրբ եւ անմահ, որ խաչեցար վասն մեր, ողորմեա՛ մեզ»։ Այս աղօթքը երեք անգամ կրկնելէն ետք, ահա ինքն իրեն կը սկսի իջնել տէրունական մարմինը երանելւոյն ուսին վրայ։

Զար եւ բժոտ աչքեր չեն կրնար նայիլ աստուածմարդկային այս սրբուհեան բարձրակէտին։ Մահկանացու աչք մը պէտք չէ որ տեսնէ Աստուածամօր տառապանքին խորքը, որ աւելի սոսկալի է քան մահը, եւ որ ան կրեց ի ծառայուհին եւ հաւատարմուհին գերագոյն Սիրոյ պաշտամունքին։

Նոյնացած չէ՞ արդեօք հայ մայրը ցաւատանջ Աստուածամօր այս կերպարին հետ, հայոց պատմուհեան այնքան մռայլ ու փշոտ ճամբաներուն վրայ։ Միթէ չէ՞ դարձած ան անվերջ ճենճերող կենդանի վկան՝ անագորոյն ճակատագրի գորչ բագիններուն վրայ։ Ասպատակող անթիւ ազգեր եւ վայրագ ցեղեր չե՞ն մխրճած արդեօք իրենց բիւր նիզակներն ու տէգերը անոր արիւնաքամ սրտին մէջ՝ դաժան դարերու արիւնաներկ քառուղիներուն վրայ։ Եւ տառապանքի ահարկու այս լեռնաչղթային ամենամռայլ գագաթը չի՞ կազմեր արդեօք 1915 թուականի Ցեղասպանուհիւնը, երբ թուրք եւ քիւրտ մարդակերպ ճիւաղներ դիակեր անգղներու պէս իրենց արիւնախանձ կտուցները սրեցին անոնց կմախքացած մարմիններուն ու ցամքած ստինքներուն վրայ։ Աստուածամօր օրինակով միթէ անոնք չդարձա՞ն ցաւատանջ նոր մայրեր, ուղեկցելով իրենց անխնայ ջարդուող, սովէ ու հիւանդուհենէ մեռնող որդիներուն ու դուստրերուն Արեւմտեան Հայաստանի եւ Կիլիկիոյ ամբողջ տարածքով, մինչեւ տխուր ափերը Եփրատի, եւ մինչեւ մահասփիւռ աւազուտները Տէր Զօրի։ Սեփական ձեռքերով փորեց հայ մայրը իր իսկ ծոցածին ցեղին եւ սիրասուններուն անթիւ գերեզմաննեները, զերծ պահելու համար գէթ անոնց անչնչացած մարմինները գիշատիչ թռչուններու եւ վայրի գազաններու աւերէն։ Ո՞վ չփորձեց լլկել կամ պղծել զինք անգամ իր

օրհասականին մէջ. բայց ան մնաց մի՛չտ սուրբ, մնաց մի՛չտ կոյս իր հոգիին լոյս խորանով, վերապրելու ան-խորտակելի յոյսով, իր մտքին է՛ն բարձր տիպարին՝ Աստուածամօր կենդանի եւ գերազանց խորհուրդով։

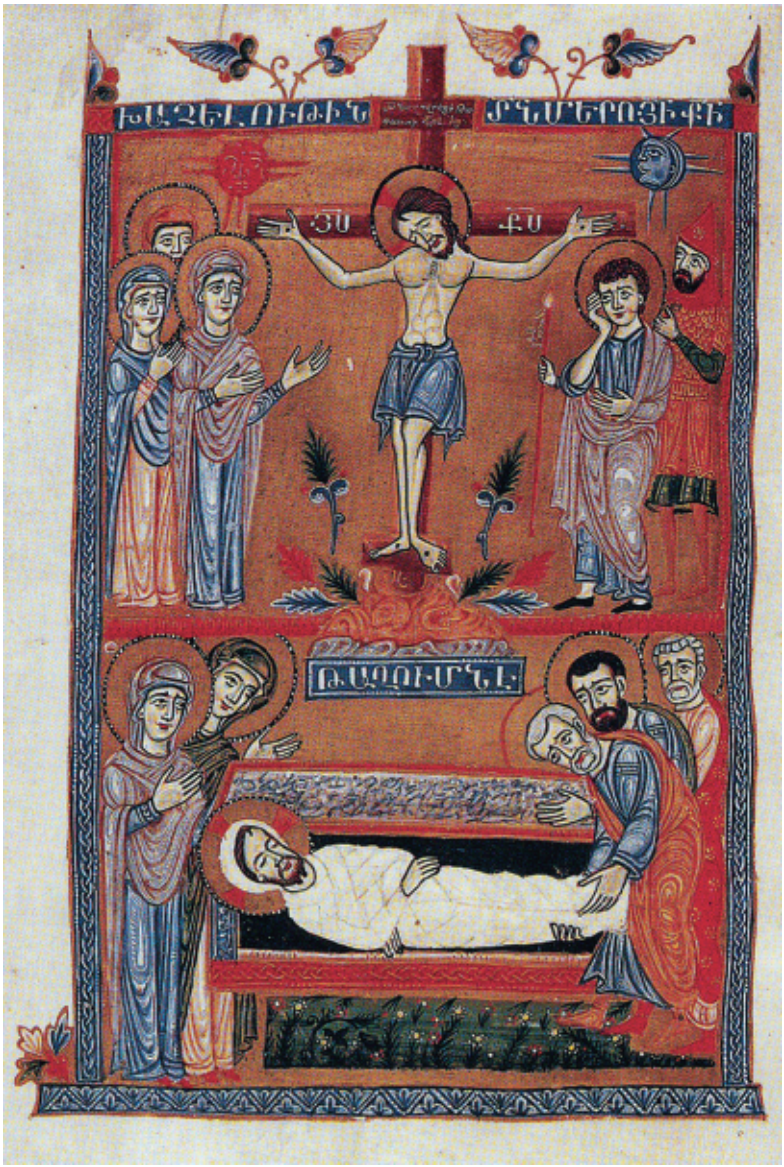

ԽԱՉԵԼՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԹԱՂՈՒՄ

Եօթներորդ Վէրք՝ Թաղումը

Գերեզմանը՝ հանգուցեալի մը երկարաձգուած ներ-կայութիւնն է երկրի վրայ, երկրի ծոցը աճիւնացած նըչ-խար մը միայն։ Ամէն բան կրնայ կորսուիլ եւ կ՚անհետի՛ իսկ նիւթական կեանքին մէջ. գեղեցկութիւն, վայելք, հարստութիւն, ոյժ, պաչտօն, փառք ու պատիւ եւ ուրիչ առաւելութիւններ։ Գերեզմանը նիւթեղէն խորհրդանիշ մըն է մարդոց կողմէ մեռածին տրուած տեսակ մը ար-ժանապատուութեան, վերջին յարգանք՝ մեռնողին ու անոր մարմնոյն նկատմամբ, դիակ՝ որ երբեմն մարդ մըն էր ամբողջ, ապրող ու չնչող ներկայութիւն մը։

Արդարեւ, Յովսէփ Արիմաթացիին նախաձեռնու-թիւնը՝ հրեաներու կողմէ Յիսուսի զգետնուած արժանա-պատուութեան վերականգնումն էր։ Իրեն գործակից ունե-նալով Նիկոդեմոս[20], որ նոյնպէս կը թուէր անդամ ըլլալ հրէական Ատեանին[21], կը վերցնեն Յիսուսի մարմինը եւ ըստ հրէական սովորութեան, անուշաբոյր խունկերով ու մաքուր կտաւով պատանքելէ ետք, զայն կը թաղեն Գող-գոթայի մօտ՝ պարտէզի մը մէջ, որ կալուածն էր Յովսէփ Արիմաթացիի, եւ ուր վիմափոր նոր գերեզման մը փորել տուած էր։

Աստուածամայրը հոն կը գտնուէր մինչեւ Յիսուսի երկրաւոր կեանքի վերջին հանգրուանը, մինչեւ անոր թա-ղումը։ Այս մութ ու դժբախտ օրերու խարխափումներուն մէջ ապրումներու ինչպիսի՛ փոթորիկներ ալեկոծած էին անոր վշտակոծ հոգին, իսկ չարաբաստիկ դէպքերու որ-

---

20 Տե՛ս, Յովհ. Գ, 1-21։

21 Յովհաննէս աւետարանիչ Նիկոդեմոսի «Հրեաներու Իշխանաւոր» եւ «Իսրայէլի վարդապետ» տիտղոսները կու տայ։ Հմմտ. Յովհ. Գ, 1, 10։

քա՛ն սուր փուչեր արիւնած էին անոր քնքուշ սիրտը։ Սկսելով ճերբակալութեան պահէն, մահադիմակ դատավարութենէն, բիրտ ուժերու հետզհետէ սաստկացող մոլուցքէն, խաչի մահագնաց ճամբաներէն, Գողգոթայի խաչելութենէն մինչեւ մահն ու թաղումը իր որդիին, անզուգական ինչպիսի՛ հաւատարմութիւն եւ սէր մըն է զօրեղ մայրական սրտի, որ կը ներչնչէ ու անգնահատելի առաքինութիւններով կ՚օժտէ կինը փխրուն՝ յարատեւելու իր զաւկին մօտ ընդհուպ երկունքը գերեզմանին։

Դեռ երկկոյս մը դեռատի, երբ իր սենեակին մէկ անկիւնը ընդունեց աւետաբեր հրեշտակին ողջոյնը, իբրեւ «Աղախին Տեառն» ամբողջապէս հնազանդեցաւ Աստուծոյ մեծափառ կամքին, իր հողանիւթ չինուածքին մէջ առնելու աստուածային հուրը՝ ունենալու համար մաս եւ բաժին փրկագործութեան նախատեսուած խորհուրդին։ Հոն կիներուն մէջ երանելի էր տակաւին, բայց հիմա այստեղ իբրեւ ցաւատանջ մայր՝ իր անգոսնուած, հալածուած ու չարչրկուած, խաչուած ու մահացած որդւոյն գերեզմանին դիմաց կանգնած, իր հոգւոյն մէջ անվրէպ նոյնը կը խորհէր՝ «Թող քու կա՛մքդ ըլլայ»։ լաւագոյն ողջմտութիւնը եւ ճշմարիտ հաւատքի բարձրագոյն փիլիսոփայութիւնը կը խտանայ այս բառին մէջ, որ իրարու կը միացընէ մայրն ու որդին համակ նուիրումի ինքնագերազանցումով։

Աստուած փնտռեց մայր մը՝ սիրտը դարճնելու համար իր հաւատքին խորանը։ Հոն է որ չարունակ կանգուն կը մնայ նուիրումի սեղանը, ուր սէրը կը պատարագուի։ պէտք է լսուի՛ հոն միշտ կեանքի սրբութիւնը՝ թէ մեր էութեան խորը կը բնակի Աստուծոյ կենդանութեան խորհուրդը։

Յիսուս ճշմարտապէս մահացաւ ու թաղուեցաւ դրուելով վիմափոր դերեզմանին մէջ։ Բայց սէրը աւելի՛ զօրեղ է քան մահը։ Կեանքին խորհուրդը անկործանելի ու անմեռ է հաւատացեալ մարդուն համար։ Մահը, հետեւաբար, ընդհատումը չէ կեանքին, այլ անցում մըն է երկրաւորէն երկնաւոր, նիւթեղէնէն դէպի հոգեւոր, ժամանակաւորէն դէպի անժամանակ, անցաւորէն՝ անանց, վաղանցուկէն դէպի յաւիտենական գոյութիւն։ Մահը անգոյութեան չափանիշ չէ այլեւս, ոչ ալ սարսափազդու խորհրդանիշն է անոր, այլ Յիսուսով դէպի յաւիտենականութիւնը բացուած լուսանցք մըն է ան, ուրկէ հաւատքին մարդը կը տեսնէ նոր արշալոյսը կեանքին, ու սրտի խորքէն կը լսէ ձայնը՝ նման այն աւետաբեր հրեշտակին, թէ՝ «Մեռած չէ ան, այլ կ՛ապրի նոր ու աւելի՛ կեանքով»։

Այսպէս, սեւեռելով մեր հայեացքը Գիւմրիի Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ «Եօթ վէրք» սրբապատկերին վրայ, հանգրուան առ հանգրուան առաջնորդուեցանք Ցաւատանջ Աստուածամօր սրտի եօթը խորհուրդներուն ընդմէջէն, ընդամէնը գրաւական ունենալով մանանեխի հատիկի մը չափ մեր հաւատքը։ Վէրքերու Տիրամայրը, որուն սիրտէն իբրեւ սուր անցած են Սիմէօնի ծերունիի կսկծալի մարգարէացումը, դէպի Եգիպտոս աքսորը, Երուսաղէմի մէջ պատանի Յիսուսին կորսուիլը, սոսկալի խաչելութիւնը, մահը, անոր շիջած կեանքը իր մայրական գիրկը ընդունիլը ու գերեզմանին տուած վերջին հրաժեշտը, ոչ միայն գիւմրեցի մեր բազմաչարչար քոյրերուն եւ եղբայրներուն, այլ ընդհանրապէս հաւատաւոր հայ մարդուն համար, անցեալին ու այսօր, ան դարձած է եւ է մի՛շտ՝ Սիրահայեացը, Քաղցրահայեացը, Բարձրահայեացը, Շնորհընկալը, Խնդրակատարը, Չարխափանը, Հոգեաց Մայրը, Վիրաց Տիրամայրն ու Ցաւատանջ Աստուածամայրը, որ կը լսէ իր որդիներուն եւ դուստրերուն անկեղծ սրտէ բխած պաղատանքն ու աղօթքը եւ կը կատարէ անոնց ուխտը։

Այս հաւատքով եւ նուիրումով տոգորուած դէպի յաւէտ Բարեխօսն ու Ամէնօրհնեալ Սրբուհին, խոկումներուս իբրեւ հունկ բանք, պիտի չզլանամ մեր Եկեղեցւոյ Առաւօտեան Ժամակարգութենէն՝ փոխառութեան կարգով դիմելու միջնադարու հայ սրբակեաց վանականի՝ Ծննդեան, Աւետեաց, Տեառնընդառաջի եւ Աստուածածնի Փոխման ձօնած քարոզի խօսքերուն, աղերսելով անոր հետ սիրահայեաց բոլոր քրիստոնեաներուս Մօր բարեխօսութիւնը՝ իրմէ ծնած ու սնած Յիսուս մանուկին մօտ՝ չար փորձանքներէ, անբուժելի հիւանդութիւններէ, կործանարար

պատերազմներէ, փորձութենէ, մոլութենէ ու ձախորդութենէ զմեզ պահպանելու համար։

Յիրաւի՛, այսօրուան ահարկու եւ պատերազմներով խռովեալ աշխարհին մէջ, երբ Արեւմուտքէն Մերձաւոր՝ մինչեւ Հեռաւոր Արեւելք, պետութիւններու կողմէ որդեգրուած միակողմանի չահերու մոլեգին քաղաքականութիւնը՝ արդարութիւն անուանուած առաքինութիւնը խուժանաբար կ՚անգոսնէ, երբ միլիոնաւոր մարդոց հետ մենք ալ ենթարկուած խոր անձկութեան ու զօրաւոր կարօտով մը բաբախուն, որքա՜ն պէտք ունինք երկնառաք խաղաղութեան մը իսկական կատարումին. նաեւ այս առթիւ, մեր սրտին խորունկ տուայտանքը վերստին մխախառնելով սրբակրօն վանականի վերոյիշեալ քարոզի յուզականութեան, մեր անվերջ թախանձանքը կը ներկայացնենք Գիւմրիի Եօթ Վէրքերու Ցաւատանջ Աստուածամօր, հայցելով մի՛չտ իր կաթոգին եւ գթառատ բարեխօսութիւնը իր մարմնի կոյս խորանին մէջ կատարելապէս մարդացած Աստուածմանուկին ու մեր Փրկչին մօտ։

«Սքանչելի լոյսի սուրբ մայր, որ յաւիտենականն Աստուած քու որովայնիդ մէջ կրեցիր, եւ Բանն Աստուած աշխարհի ցնծութեան համար ծնար. կ՚աղաչենք»։

«Մա՜յր սուրբ բարեխօսէ՛»։

«Քեզմէ մարմին առած Աստուծոյ մեզի համար աղաչէ, որ հայրական ծոցէն խոնարհելով, մարմին առաւ մարդկային մեր բնութեան համաձայն՝ խաղաղութիւն բերելու երկիրքի մէջ

ու երկրի վրայ. կ՛աղաչենք»։

«Մա՞յր սուրբ բարեխօսէ՛»։

«Քեզմէ մարմին առած Աստուծոյ մեզի համար աղաչէ, ներել եւ անտեսել մեր յանցանքները, եւ օգնել մեզի կարենալ դիմադրելու հակառակորդներու դէմ մղուած պատերազմին մէջ. կ՛աղաչենք»։

«Մա՞յր սուրբ բարեխօսէ՛»։

«Քեզմէ մարմին առած Աստուծոյ մեզի համար աղաչէ, որպէսզի աւարտին պատերազմները, դադրին քշնամիներուն յարձակումները, երկրի վրայ սէր եւ արդարութիւն հաստատուին. կ՛աղաչենք»։

«Մա՞յր սուրբ բարեխօսէ՛»։

«Քեզմէ մարմին առած Աստուծոյ մեզի համար աղաչէ, մեր երկրին մէջ բազմացնելու անոյշ աղբիւրներուն բիւրը, բոյսերու եւ պտուկներու առատ պտղաբերումը՝ անհրաժեշտ մեր բոլոր կարիքները գոհացնելու համար. կ՛աղաչենք»։

«Մա՞յր սուրբ բարեխօսէ՛»։

«Քեզմէ մարմին առած Աստուծոյ մեզի համար աղաչէ, որպէսզի միանայ իր սուրբ եկեղեցին՝ հաստատուած առաքեալներու եւ մարգարէներու հիմքին վրայ, անարատ պահելով զայն մինչեւ իր գալստեան յայտնուելու օրը. կ՛աղաչենք»։

«Մա՞յր սուրբ բարեխօսէ՛»։

«Մեզի համար աղաչէ՛, ո՜վ Սրբուհի, քու միածին որդիիդ, նաեւ հանգուցեալ հոգիներուն համար՝ ընդունելու երկնից արքայութիւնը, անոնց մաս եւ բաժին տալով սուրբերու դասին հետ. կ՛աղաչենք»:

«Մա՜յր սուրբ բարեխօսէ՛[22]»:

Քարեխօսէ եւ մի՛ անտեսեր նաեւ զիս Մա՜յր, այլ սրբանկարիդ ընդմէջէն տամկացած, բայց յաւէտ սիրահայեաց, քաղցրահայեաց, բարձրահայեաց ու ողորմած աչքերովդ նայէ, եւ քու սիրասուն Որդիիդ մօտ յիշատակէ՝ Տ. Աբէլ Մանուկեան Քահանան՝ ամենայետինը եւ նուաստագոյնը Փրկչական Մարմնի եւ Արեան Խորհուրդով հիմնուած Եկեղեցւոյ Ուխտի սպասաւորներէն:

22 Թարգմանութիւնը մերն է: Տե՛ս գրաբար բնագիրը ժամագիրքին մէջ:

Résumé

Dans la ville de Giumri au nord de l'Arménie, se trouve l'Eglise dédiée à la Sainte Vierge. Dans la chapelle de droite, on peut admirer une icône célèbre de la Vierge intitulée "les sept blessures". Cette icône, spécialement vénérée par les croyants arméniens, représente un fait unique en Arménie et l'église qui l'abrite s'est transformée en lieu de pèlerinage.

Dans l'histoire de la tradition iconographique arménienne, il n'est pas coutumier de présenter la Sainte Vierge avec sept glaives transperçant son cœur. (Il s'agit des sept blessures symboliques que la Sainte Vierge a reçues durant la vie salutaire de son fils, notre sauveur, Jésus Christ). Malgré ce fait, de nombreux croyants de Giumri qui dans leur ville très riche en traditions nationales se précipitent vers la chapelle sacrée de l'église de la Sainte Vierge, avec leurs prières spontanées, leurs voeux, en allumant des cierges, avec leurs désirs fervents, leurs souhaits ardents pour trouver la consolation à leur âme tourmentée par les durs flots de la vie et de leurs efforts quotidiens dans le regard de la Sainte Vierge tourmentée mais au regard serein et souriant.

Le présent livre est une méditation sur l'icône de la Vierge aux sept blessures se trouvant à l'église de Giumri, dans le but de guider étape par étape les croyants arméniens à l'aide de la signification des sept blessures de la Sainte Vierge, à savoir la prophétie du vieillard Siméon, la fuite de la Sainte famille en Egypte, la perte de Jésus au Temple de Jérusalem, le crucifiement, la descente de la croix, la Pietà et la mise au tombeau de Jésus.

ԳԻՒՄՐԻ Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ